

**LOCURI DE ADEVERIRE DIN SPAȚIUL TRANSILVAN
(SECOLELE XIII-XVI).
STUDIU DE CAZ: CONVENTUL PREMONSTRATENS DIN DEALUL ORĂZII***

Lidia Gross**

Abstract: *The present study aims to highlight the role played by the places of authentication in the dissemination of the written word, given that, for at least two centuries (13th-16th centuries), they were situated among the most active documents-issuing institutions after the royal chancellery. The main characteristics of this institution, the chancellery, the archive and the main types of issued documents are addressed, these being valid (with small differences) for all places of authentication in the Hungarian Kingdom. After a brief presentation of the places of authentication in the dioceses of Transylvania, Cenad and Oradea, from the point of view of the respective historiography, the case study presents the actuality of the Premonstratensian convent in Dealul Orăzii as a place of authentication. Although it functioned as document issuing institution for only about a century (1264-1352), I considered its analysis necessary, especially due to the fact that such an approach is missing in Romanian historiography.*

Keywords: writing praxis, place of authentication, types of documents, Dealul Orăzii

Argument

Între multiplele aspecte pe care proiectul consacrat practicii scrierii în Transilvania medievală și premodernă le-a relevat, problematica locurilor de adeverire se impune în mod esențial, ținând seama de locul și rolul pe care aceste instituții emitente de acte, extrem de active pe tărâm scripturistic, l-au avut în intervalul temporal cuprins între secolul al XIII-lea și mijlocul secolului al XVI-lea.

Într-o relație perfect funcțională cu societatea (mai ales nobiliară), pe care o deservesc, locurile de adeverire asigură, prin intermediul actelor private autentice (Privaturkunden, actes privés) răspândirea cuvântului scris, impunându-l definitiv în defavoarea oralității. Din această perspectivă, locurile de adeverire ocupă un loc aproape suveran, după cancelaria regală, printre instituțiile emitente de acte, cel puțin pe durata a două secole (secolele XIII-XIV), motiv pentru care abordarea lor în acest context se impune pentru a întregi /completa diversele modalități de abordare ale temei.

Studierea locurilor de adeverire revine diplomaticii, ca știință auxiliară, dar esențială a istoriei medievale, o disciplină prea puțin frecventată în istoriografia românească, cu excepția celei de expresie maghiară. Din acest motiv nici contribuțiile în limba română,

* Varianta în limba engleză a studiului a apărut în vol. *Between public and private. Writing praxis in Transylvania during the XIII-XVII centuries*, coord.: Susana Andea, coautori: Susana Andea, Avram Andea, Lidia Gross, Adinel Dincă, Livia Magina, Cluj-Napoca – Gatinau, Edit. Argonaut – Symphologic Publishing, 2016.

** Cercetător științific II, dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: lgross2009@hotmail.com

privitoare la aceste instituții nu sunt prea numeroase, de aici și dificultatea „acoperirii”, în studiul de față, a problematicii.

Pentru o abordare coerentă și, pe cât posibil, cuprinzătoare a subiectului, ne propunem să atingem următoarele aspecte: definirea și caracteristicile generale care conferă specificitate instituției în perioada precizată, prezentarea locurilor de adevărire din spațiul transilvan (și aici avem în vedere sensul general, nu istoric, medieval al termenului), iar pentru exemplificarea punctuală a temei, studiul de caz consacrat conventului din Dealul Orășii, ca loc de adevărire.

I. Despre locurile de adevărire

1. Caracteristici/trăsături

Locul de adevărire (*locus credibilis, locus testimonialis*) este o instituție specifică Ungariei medievale comparată cu „oficialitățile” (tribunalele episcopale) din Franța și regiunile apusene ale Germaniei, și cu decanatele din Flandra, dar care, prin trăsăturile care o caracterizează prezintă un caracter specific¹.

Locurile de adevărire (*glaubwürdigen Orte, hiteles helyek*) sunt instituții religioase, respectiv capitluri episcopale² sau colegiale³ și mănăstiri/convente⁴ care, obținând din partea regalității dreptul de a avea pecete autentică (fie că sunt regale, sau private/nobiliare), emit acte, atât la cererea persoanelor particulare, cât și la porunca unei autorități superioare: rege, palatin, jude al curții, voievod, vicevoievod etc. Particularitatea locurilor de adevărire derivă tocmai din îmbinarea caracterului religios al acestora cu cel laic; deși instituțional aparține sferei ecleziastice, locul de adevărire, ca for emitent de acte, este direct implicat în compartimente laice ale societății ca cel administrativ și juridic.

Actele emise de locurile de adevărire se încadrează în domeniul mai larg al actelor private autentice (*Privaturkunden, actes privés*), activitatea scripturistică a acestora (și rezultatele ei) reprezentând, așa cum am menționat, obiectul de studiu al diplomatiei.

Apariția acestei instituții a fost determinată de dezvoltarea și consolidarea instituțională a regatului maghiar, cancelaria regală, organizată la sfârșitul secolului al XII-lea după model papal, aflându-se în primele decenii ale veacului următor în situația de a nu mai face față solicitărilor tot mai numeroase și diverse ale societății. În aceste condiții, implicarea unor capitluri și convente în activitatea scripturistică, ca instituții

¹ Pall, Francisc, *Contribuții la problema locurilor de adevărire din Transilvania medievală (secolele XIII-XV)*, în „Studii și materiale de istorie medievală”, II, 1957, p. 394-395; Vekov, Károly, *Locul de adevărire din Alba Iulia (secolele XIII-XVI)*, Cluj-Napoca, 2003, p. 89-105.

² *Capitulum canonicorum cathedrale* reprezintă totalitatea canonicilor dintr-o biserică catedrală, ce au ca principal rol susținerea solemnităților religioase dar și ajutorarea episcopului în conducerea diecezei și suplinirea acestuia în caz de sede vacante.

³ *Capitulum collegiale* este format din totalitatea clericilor dintr-o biserică colegială (acest statut este dobândit prin fondare) și are ca principală activitate organizarea solemnităților religioase.

⁴ *Conventus*, adică totalitatea călugărilor dintr-o mănăstire (*coenobium monachorum*) sau a canonicilor regulari (*canonici regulares*) dintr-un așezământ religios.

emitente de acte, apare firească, necesară, într-o epocă în care biserica se bucură de stabilitate, pregătirea intelectuală necesară și prestigiu deosebite. Prin participarea sa la unele proceduri juridice, ca „ordaliile” sau depunerea jurământului, al căror rezultat trebuia adeverit în scris, s-a creat un precedent, de care autoritatea regală a ținut seama. Fără a intra în detaliile care au marcat procesul de constituire a locurilor de adeverire, prin impunerea lor, în cele din urmă, în defavoarea pristavilor (*pristaldi*)⁵, menționăm doar decretul din anul 1231, emis de Andrei al II-lea, regele Ungariei, care prin articolul 21 „oficializează” existența acestora⁶. Pentru a stopa „mărturiile mincinoase” ale pristavilor, articolul în cauză, precizează ca depozițiile orale ale acestora din cadrul procedurilor judiciare „să nu mai aibă putere decât prin mărturia episcopului diecezan și a capitlului; iar pristavul învinuit de înșelăciune să nu se poată dezvinovăți decât prin mărturiile acestora, în pricinile mari, iar în pricinile mici, prin mărturiile conventelor sau mănăstirilor învecinate”⁷. Articolul 21 al decretului din anul 1231 este semnificativ deoarece relevă valoarea mărturiei scrise, care devine, astfel, *assesor veritatis* în locul pristavului, în procedurile de judecată, marcând trecerea de la oralitate la practica scrierii și în acest compartiment al societății.

Atent supravegheate de regalitate, locurile de adeverire cunosc apogeul activității lor pe parcursul secolelor XIII-XIV, situându-se pe locul secund după cancelaria regală în ceea ce privește emiterea de acte (30% din totalul documentelor păstrate pentru perioada 1000-1526).⁸ Decretele regale din anii 1351⁹ și 1353¹⁰ determină reducerea numărului lor de la 56 la 39: 19 capitluri episcopale, 9 capitluri colegiale, 14 convente (9 benedictine, 4 premonstratense, unul iohanit)¹¹, în secolele următoare, rolul acestora diminuându-se ca

⁵ *Pristaldus*, reprezentant al unei persoane ce deține o anumite funcție (rege, palatin), cu rol esențial în desfășurarea procedurilor judiciare în primele secole ale regalității maghiare. *Pristaldia*, instituție juridică specifică mărturiei orale.

⁶ *Documente privind istoria României. C. Transilvania* (în continuare: *DIR-C*), veacurile XI-XIII, vol. I, București, 1951, p. 247-251.

⁷ *Ibidem*, p. 250.

⁸ Köfalvi, Tamás, *A hiteleshelyek mint a magyarországi közjegyzőség előzmények*, în „700 éves a közjegyzőség Magyarországon”, Budapest, 2008, p. 16-17.

⁹ Conventelor mici li se interzice emiterea de acte privind donațiile *in perpetuum*, peceteile lor fiind considerate, prin această dispoziție a decretului, lipsite de valoare juridică: *Minuti etiam conventus ab emanacione litterarum suarum super perpetuacione possessionum conficiendarum cessent, et eorum sigilla omni careant firmitate*, în: *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania* (în continuare: *DRH-C*), vol. X, editori: S. Belu, I. Dani, A. Răduțiu, V. Pervain, K. Gündisch, București, 1977, p. 90.

¹⁰ Ca o consecință a decretului din anul 1351, potrivit mandatului lui Ludovic I, regele Ungariei, din anul 1353, sunt aduse și verificate la curtea regală sigiliile tuturor locurilor de adeverire din regat. Într-un document emis în anul 1353, de exemplu, capitlul din Agria face referire la această poruncă: *Tamen quia sigilla nostra, que cum sigillis omnium capitulorum, collegiorum et conventuum totius regni nuperime ad mandatum regium in Budam erant portatis*, apud Eckhart, Franz, *Die Glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter*, în „Mitteilungen für Österreichische Geschichtsforschung”, Innsbruck, IX. Ergänzungsband, 1915, p. 422, nota 2.

¹¹ Solymosi, László, *Die Glaubwürdigen Orte Ungarns in der Zeit des Königs Matthias Corvinus*, în: <http://renaissance.elte.hu/wp-content/uploads/2013/09/Laszlo-solymosi-Die-glaubwürdigen-Orte-Ungarns-in-der-Zeit-des-Kongis-Mathias-Corvinus.pdf>, p. 2-3 (accesat în 19 iunie 2016).

urmare a multiplicării instituțiilor emitente de acte, între care, orașele și notarii publici, devin tot mai activi în acest interval.

Deși își pierd locul privilegiat ca emitente de acte private autentice pe parcursul secolului al XV-lea, locurile de adevărire continuă să formeze o rețea stabilă și funcțională la nivelul regatului maghiar în ciuda tentativelor regale de a le supraveghea și chiar interzice, unora, activitatea, din cauza ineficienței sau a abuzurilor comise, respectiv falsificare de acte (de exemplu, decretul lui Sigismund, regele Ungariei, din anul 1429¹² și decretul lui Matia Corvin din anii 1471, 1472 și 1486)¹³. Astfel numărul locurilor de adevărire se fixează tot la 39, după oscilații determinate de încetarea sau reluarea activității unora dintre ele, diferențele putând fi observate la nivelul structurii lor: 15 capitluri episcopale, 10 capitluri colegiale, 14 convente (8 benedictine, 5 premonstratense și unul ioanit)¹⁴. Un număr suficient, ținând seama că actele emise acoperă întreg teritoriul regatului maghiar.

În ceea ce privește competența teritorială a locurilor de adevărire constatăm că nu există delimitări stricte între acestea; cele mai favorizate sunt capitlurile episcopale care, teoretic, pot emite acte pentru întreaga dieceză, chiar dacă pe teritoriul acesteia se mai află instituții similare. Capitlurile colegiale și conventele nu se circumscriu unei partajări din perspectiva geografiei eclesiastice, autoritatea lor, ca foruri emitente, făcându-se simțită în propriul comitat și în comitatele limitrofe sau apropiate, acest aspect al activității lor, fiind, de asemenea, reglementat prin dispoziții regale¹⁵.

Aflate sub autoritatea regelui, derivată din dreptul de patronaj al acestuia asupra instituțiilor eclesiastice, locurile de adevărire își desfășoară activitatea promovând și servind aceleași principii și norme, pe care le regăsim consfințite în decretul și constituțiile regale: *utilitas publica* (folosul public), *bonum commune* (binele comun, public) și *iuris tuitio* (apărarea legii, dreptului). Contabilizând însă actele emise de către aceste instituții, constatăm că beneficiile acestor norme de drept se limitează la *universitas nobilium*, care constituie în proporție covârșitoare baza socială pe care și pentru care își clădesc și desfășoară activitatea.

Deși locurile de adevărire, îndeosebi capitlurile episcopale, se numără printre cei mai mari proprietari de domenii din regat, ceea ce presupune reglementări de ordin juridic pentru buna administrare și funcționare a acestora, totuși, în calitate de colectivitate,

¹² Articolul 44 al decretului regal din anul 1429 prevede ca un convent care funcționează ca loc de adevărire trebuie să aibă 10 membri, sau cel puțin 7. Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 447.

¹³ Vekov, Károly, *op.cit.*, p. 101-102. Decretul regelui Matia se înscrie în politica sa de reformare a așezămintelor clericale și mănăstirești, unele articole vizând strict funcționarea ca loc de adevărire a unora dintre acestea: *Nos, ius patronatus omnium ecclesiarum vel monasteriorum, sigilla habentium auferamus ab omnibus et pro nobis retineamus* (1471).

¹⁴ Solymosi, László, *op.cit.*, p. 6.

¹⁵ Articolul 22 al decretului din anul 1351: *Et capitulorum testimonium de propinquieribus capitulis abducatur ad citandam vel inquirandam ...* (DRH-C, vol. X, p. 93); decretul lui Sigismund, regele Ungariei, din anul 1410 prin care se stabilește ca *homo regius* și reprezentantul capitlului sau al conventului, desemnat să fie prezent, la fața locului (pe o moșie) trebuie să fie din comitatul în care se află posesia în cauză (Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 457).

comunitate (*corpus*) acestea nu pot emite acte în interes propriu, cu excepția dărilor în arendă și a reglementărilor privindu-i pe supuși¹⁶. Dacă în calitate de *corpus* trebuie să apeleze la un alt loc de adeverire pentru tranzacții de drept privat, în cazurile particulare ale propriilor membri (canonici sau *fratres/călugări*) situația se schimbă, capitlul sau conventul putând emite acte cu valoare probatorie.

Datorită faptului că în documentele epocii, locurile de adeverire sunt numite (și se autointitulează) „capitlu” sau „convent”, potrivit tipului de așezământ religios pe care îl reprezintă, acești termeni au devenit sinonimi cu instituția emitentă de acte, cu toate că nu toate capitlurile sau conventele existente în Ungaria medievală au avut această calitate.

Conferind o oarecare uniformitate diferitelor tipuri de acte (al căror model se revendică din Stilionarul cancelariei regale) și promovând scrierea latină în variantele ei (gotică, gotică cursivă, minusculă, umanistă etc.) locurile de adeverire și-au asigurat un loc privilegiat între instituțiile emitente de acte ale Ungariei medievale.

2. Cancelaria și arhiva

Organizată după modelul cancelariei regale, cancelaria locurilor de adeverire asigură redactarea corectă și sigilarea fiecărui tip de act, după un Stilionar acceptat și recunoscut, în schimbul unor taxe prestabilite și consfințite prin decrete regale¹⁷, respectarea regulilor de întocmire conferind acestora o quasi-uniformitate la nivelul regatului maghiar; astfel o scrisoare de opreliște (*littere prohibitorie*), de exemplu, poate fi identificată ca atare, indiferent de locul de adeverire în care a fost emisă.

Structura și activitatea cancelariei unui loc de adeverire sunt relativ cunoscute, chiar dacă sursele directe nu sunt numeroase în acest sens¹⁸, lipsa acestora fiind suplinită de unele dispoziții ale decretelor regale și, mai ales, de informațiile pe care ni le oferă documentul însuși, începând cu suportul pe care este scris textul (pergament, hârtie), până la posibilele însemnări de pe verso: *lecta, lecta et correcta, lecta et extradata*, care sugerează diferite etape, momente ale redactării¹⁹.

În fruntea cancelariei unui capitlu se află, de regulă, lectorul (*lector*), care conduce și școala capitulară, iar a unui convent, custodele (*custos*) care, în ambele cazuri este răspunzător de păzirea sigiliului și a arhivei.

¹⁶ Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 451.

¹⁷ De exemplu, decretul regelui Sigismund, din anul 1435, care oficializează o situație deja existentă: act cu pecete atârnată - 100 dinari; scrisoare deschisă - 24 dinari; scrisoare închisă - 12 dinari; transumpt în formă deschisă - 24 dinari; transumpt în formă de privilegiu - 100 dinari. Aceleași taxe, pentru aceleași tipuri de acte sunt consemnate/inregistrate și în Statutele capitlului de Oradea, redactate cu aproape o sută de ani mai devreme (1374/1375), în *DRH-C*, vol. XIV (1371-1375), editori: A. Răduțiu, V. Pervain, S. Andea, L. Gross, București, 2002, p. 693 (743).

¹⁸ Menționăm: Statutele capitlului din Zagreb (1334), actele vizitației canonice la capitlul de Strigoniu (1397), apud Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 463; Statutele capitlului de Oradea (1374/1375) ediție: *DRH-C*, XIV, p. 681-770, cu traducere în limba română; Statutele capitlului colegial din Dealul Orăzii (1508) ediție: Bunyitay Vincze, *A Várad püspökség káptalanai s monostorai*, II, Nagyvárad, 1883, p. 209-2013.

¹⁹ De exemplu: pe un document emis de capitlul episcopal de Oradea (1440): *Suprascriptas autem duas dictiones scilicet in eadem comitatu ego Petrus, lector capituli, coram eodem capitulo de partium voluntate correx*, în: *Oklevéltár a Losonczy Bánffy család történetéhez (Bánffy)*, I, Budapest, 1905, p. 669.

Redactarea efectivă a actelor, pe baza conceptelor, înscrise în Registre, revine notarului (în unele situații acesta este chiar notar public), obligat la depunerea unui jurământ în fața capitlului sau conventului, pentru împlinirea cu credință a slujbei: *suum fideliter exequatur officium ... quod omnes et singulas litteras sigillis nostri capituli sigilandas ... sine fraude conscribet*, după cum este precizat, de exemplu, în Statutele capitlului episcopal de Oradea (1374-1375)²⁰.

Responsabilitatea finală în emiterea actelor aparține însă colectivității, comunității canonicilor (*capitulum*) sau a fraților-călugări (*conventum*) după cum dispune, și articolul 11 al Statului capitlului colegial din Dealul Orășii (1508): *quod notarius noster pro tempore constitutus juramentum prestare teneatur quod litteras ... fideliter et sine fraude conscribet et conficiet ... et litteras ac litteralia instrumenta et copias litterarum nobis sine diminucione presentabit*²¹. Dacă în ceea ce privește rezultatul activității scripturistice din cancelariile locurilor de adeverire beneficiem de mărturia concretă – documentul – care ne oferă multiple posibilități de analizare și interpretare, în cazul desfășurării (cronologiei) efective a întocmirii actelor, datele sunt foarte puține, reconstituirea acesteia putându-se face prin analogie și deducție. În acest context, articolul 1 din aceleași Statute ale capitlului colegial din Dealul Orășii constituie o sursă aproape singulară și de aceea importantă pentru reconstituirea etapelor premergătoare întocmirii efective a actelor nu numai în acest loc de adeverire, știut fiind că aceste instituții funcționează după un model general, consacrat care suportă prea puține elemente particulare. Astfel, relevând de la început responsabilitatea colectivă în emiterea actelor, în acest prim articol se stabilesc următoarele: obligativitatea a câte patru canonici dintre membrii capitlului, în ordinea vechimii și a vârstei de a locui/trăi două luni, consecutiv, în biserica capitulară consacrată Sfântului Ștefan Protomartirul, și de a asculta cu atenție toate mărturiile (*fassiones*), dările de seamă (*relationes*) și întâmpinările (*protestationes*) făcute de către nobili, oamenii de mărturie, în acest timp/interval, datorita notarului fiind aceea de a le înregistra și consemna; după trecerea celor două luni, preluarea de către următorii patru canonici a locului din biserică, tot timp de două luni, asigurându-se astfel o continuitate în funcționarea locului de adeverire²².

Notarul (*notarius, litteratus notarius*), familiarizat cu formulele din *Ars notarialis* și Stilionarul cancelariei regale și, de obicei, cunoscător al legilor și dreptului, are obligația, în virtutea jurământului depus, de a prezenta spre verificare capitlului sau conventului, fiecare act întocmit, înainte de sigilare. El este plătit cu o parte din valoarea taxelor percepute pentru eliberarea actelor²³.

²⁰ DRH-C, XIV, p. 694 (744).

²¹ Bunyitay, Vincze, *op.cit.*, II, p. 212.

²² *Primus articulus: quod quatuor canonici ex nobis secundum creacionem et senioratum ipsorum teneantur in ecclesia capitulari S. Stephani per duos menses integros, per se personaliter vel alium ex fratribus canonicis, de voluntate domini prepositi nostri pro tempore constituti, inhabitare; ubi et universas fassiones, relationes atque protestaciones nobiliulm regnicolarum refferi audiant, et eas diligenter auscultent et notario referant inscribendas et annotandas; et elapsis dictis duobus mensibus alii quatuor canonici sequentes priores dictam ecclesiam nostram capitularem modo simili inhabitaturi per se vel per alium fratrem suum canonicum ascendant.* Bunyitay, Vincze, *op.cit.*, II, p. 210.

²³ De exemplu, notarul capitlului episcopal de Oradea primește a treia parte din prețul privilegiilor, al scrisorilor deschise sau închise. DRH-C, XIV, p. 694 (744).

Funcționarea eficientă a cancelariilor locurilor de adevărire, dovedită de modul riguros în care sunt redactate actele, presupune un personal bine pregătit, structurat ierarhic, capabil să facă față cerințelor impuse de dezvoltarea societății. Activitatea scripturistică desfășurată în aceste cancelarii, ce se fundamentează pe limba latină, este în perfectă consonanță în ceea ce privește dispunerea pe suport, sistemul prescurtărilor, diferitele tipuri de scriere, cu fenomenul similar din Europa apuseană.

Modelul cancelariei regale a impus și acestora utilizarea Registrelor (pentru concepte), atestate din veacul al XIII-lea, și întocmirea în dublu exemplar (*alia paria*) a fiecărui act, ca modalitate de asigurare, autentificare a acestora.

Păstrarea actelor se face în arhiva locului de adevărire (*camera, sacristia, conservatorium*), care are un caracter public, deoarece alături de propriile acte adăpostește și acte ale unor familii nobiliare, emise de alte instituții, obiecte de valoare și, temporar, sume de bani, sub un anume semn și număr, pentru a putea fi ușor identificate, până la finalizarea tranzacției²⁴. Actele păstrate în casete mici (*ciste*)²⁵, probabil după proprietăți (*possessiones*), sunt destul de bine ordonate, dovada constând în emiterea unor copii după documente mai vechi de o sută de ani, provenite din propria arhivă²⁶.

Organizator și responsabil al arhivei este custodele (*custos*), care în același timp răspunde și de sigiliu autentic (sau, în cazul capitlurilor episcopale, de sigilii), care nu poate fi utilizat/aplicat decât în prezența mai multor membri ai capitlului sau conventului (număr variabil)²⁷.

Am considerat necesară această succintă prezentare a cancelariei și arhivei locurilor de adevărire pentru a asigura o comprehensiune adecvată a rolului lor în exercițiul scrierii, concretizat în emiterea diferitelor tipuri de acte.

3. Tipologia actelor

Având ca model actele emise de cancelaria regală, scrisorile (*littere*) întocmite de locurile de adevărire se încadrează aceleași tipologii, caracteristicile specifice fiind determinate de particularitățile așezământului religios care funcționează ca instituție emitentă, respectiv, capitlu sau convent.

Pentru clasificarea documentelor am recurs la cea propusă de Franz Eckhart în studiul său apărut în anul 1915, deoarece reprezintă modelul unanim acceptat de către toți

²⁴ Într-un document emis de capitlu din Vasvár (1428): *predictam summam sub certo numero et signaculo in vestra sacristia seu conservatorio ecclesie vestre reponendo*. Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 488, nota 1. (DL 11996).

²⁵ Precizarea dintr-un document emis de capitlu din Posega (1309): *perscrutantes cistas in camera ecclesie nostre mancipatas inter alias litteras invenimus quoddam privilegium continens hunc tenores*. *Ibidem*, p. 484, nota 3.

²⁶ De exemplu, în anul 1525, capitlu de Agria transcrie (sub formă de transumpt) un act propriu, emis în anul 1282 și regăsit/depistat în arhiva sa. *Ibidem*, p. 484.

²⁷ La Oradea, aceștia sunt în număr de șase (*ad minus sex canonici in sacris ordinibus constituti*), DRH-C, XIV, p. 693 (748); iar la Strigoniu, opt (*nisi ad minus sunt octo ex dominis presentes quorum saltem tres sint in dignitate constituti*), Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 466.

cei care au abordat problematica locurilor de adeverire din Ungaria medievală, dovedindu-și astfel valabilitatea și viabilitatea²⁸. Meritul incontestabil al lui Eckhart constă în abordarea din perspectivă diplomatică a subiectului, realizând prin clasificarea și analiza documentelor emise de locurile de adeverire un cadru riguros și generos, totodată, pentru abordările punctuale ulterioare. Aspectele de ordin instituțional, cadrul legislativ în care își desfășoară activitatea, raporturile cu autoritatea regală sunt relevate în măsura în care fixează locul și rolul acestora în activitatea scripturistică a epocii, ca instituții emitente de acte autentice, accentul fiind pus pe tipologia scrisorilor.

a) Din punct de vedere al formei

Scrisorile deschise (*littere patentes, littere aperte*), sunt acte cu valoare juridică temporară, caracterizate prin aplicarea peceții pe verso sau sub text și redactare mai simplă. În această formă sunt întocmite, de obicei, actele privitoare la împărțire, vânzare, zalogire, donare de moșii, ca etapă intermediară până la redactarea sub formă de privilegiu²⁹.

Scrisorile închise (*littere clause*) au o valoare probatorie mai mică decât cele deschise³⁰ și în această formă sunt redactate, de obicei, actele de tip *relatio*. Se caracterizează prin legarea documentului împăturit cu o bandă de pergament sau de hârtie, aplicându-se pentru închidere sigiliul, fixat cu o bandă. Pe verso se indică adresa, tipul actului (*reambulatorie, protestatorie, citatorie, prorogatorie* etc) și conținutul pe scurt.

Privilegiile (*privilegia*) constituie o categorie specială de acte, cu valoare juridică durabilă, definitivă, prezente în număr mare și în producția scripturistică a locurilor de adeverire. Întocmite după modelul privilegiilor regale (solemne sau simple) și privilegiile emise de aceste instituții au ca semn distinctiv, obligatoriu, pecetea atârnată. Scrisorilor privilegiale emise de capitlurile episcopale, care posedă, de obicei, două peceti, sunt întărite, autentificate cu cea mare (*sigillum maius*) specială pentru acest tip de acte. Indiferent de obiectul privilegiului, acesta se evidențiază printr-o redactare îngrijită, solemnă, eventual inițială ornată, iar în protocolul final, în cazul privilegiilor emise de capitluri, prin enumerarea principalilor canonici în ordine ierarhică: prepozit, cantor, custode, decan la Alba Iulia³¹, sau prepozit, lector, cantor, custode la Oradea³², de

²⁸ Eckhart, Franz, *Die Glaubwürdigen Orte Ungarns* (*op.cit.*), p. 395-555, îndeosebi capitolul al IX-lea intitulat *Die Urkunden der Glaubwürdigen Orte*, p. 497-551; în lucrarea sa *Magyar oklevéltár* (Budapest, 1930), Szentpétery Imre abordează și problema locurilor de adeverire (p. 121-138 și p. 214-222) după modelul lui F. Eckhart.

²⁹ De exemplu, în actul capitlului de Alba Iulia din 17 martie 1344: *promittentes ut quodcumque ad nos fuerint reportate secundum tenorem earum nostrum privilegium concedemus*, în: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (în continuare: *Ub.*), II, Hermannstadt, 1897, p. 17.

³⁰ Relevant postscriptul (după dată) într-un document emis de capitlul de Oradea (22 mai 1320): *Et cum presentes nobis fuerint reportate noster super hoc eidem privilegium vel litteras patentes conferimus*, în: *Anjoukóri okmánytár* (în continuare: *Anjou.okm.*), Budapesta, II, 1878/1879, p. 563; Arhivele Naționale Maghiare, DL, 1996 (în continuare: DL, DF).

³¹ Privilegiul capitlului de Alba Iulia din 16 ianuarie 1382 (*DRH-C*, vol. XVI (1381-1385), editori: S. Andea, L. Gross, A.C. Dincă, București, 2014, p. 151); din protocolul final al privilegiilor emise de acest capitlu lipsește lectorul, această caracteristică a capitlului (după prepozit urmează imediat cantorul), fiind sesizată și de Vekov, Károly, *op.cit.*, p. 117.

exemplu. În privilegiile emise de convente (am urmărit doar la cele care ne preocupă îndeosebi) nu apare în protocolul final nici o consemnare a ierarhiei interne (am întâlnit un singur caz, la un privilegiu emis de conventul din Sâniob în anul 1479)³³, caracterul privilegiat al actelor fiind dezvăluit de coroborare prin formula *litteras nostras privilegiales* și prin precizarea modului de sigilare: *pendentis sigilli nostri appensionis roboratas*³⁴.

b) Din punct de vedere al caracteristicilor interne (după conținut)

Scrisori de mărturie (*littere fassionales, fassiones*) întocmite pe baza declarației, mărturiei (*fassio*), făcute *viva voce* de către una dintre părți (*ab una parte*) în fața locului de adeverire și în prezența celeilalte părți (*parte ex altera*), fie în persoană, fie prin intermediul unui împuternicit (*procurator*), care are obligația de a-și prezenta scrisoarea de împuternicire (*littere procuratorie*), emisă, de obicei, de alt loc de adeverire și, care, începând cu secolul al XIV-lea are valabilitate de un an³⁵. Un aspect esențial al actelor de tip *fassio* îl constituie identitatea (*notitia*) persoanelor implicate, în cazul în care acestea sunt necunoscute membrilor locului de adeverire, fiind solicitată o *assecuratio*, formula obișnuită în documente fiind următoarea: *de cuius /vel quorum/ noticia N.N. assecuravit/certificavit*³⁶.

Principalele categorii de acte, întocmite ca *fassiones* sunt: 1. acte de cumpărare (*emptio*), 2. de donație (*donatio*), schimb (*cambio, concambio*), împărțire (*divisio*), zălogire (*pignoratium, impignoratium*) de moșii, 3. scrisori de eliberare (*manumissio*), testamente (*testamenta*), scrisori de descărcare (*expeditoria*), de întâmpinare (*protestatoria*), și 4. scrisori de stabilire a vârstei (*littere revisionales*).

Dărilor de seamă sau rapoartele (*littere relatorie, relationes*) conțin desfășurarea procedurii judiciare la care locul de adeverire participă pe baza unei porunci (*mandatum*) din partea unei autorități: rege, palatin, jude al curții, voievod etc.

Implicarea directă a acestor instituții în aplicarea justiției, se concretizează prin participarea reprezentantului propriu, respectiv a omului de mărturie (*homo pro testimonio*) care, teoretic, trebuie să fie un membru al capitlului sau al conventului. Alături

³² Privilegiul capitlului de Oradea din 28 mai 1384 (*DRH-C, XVI, p. 529*).

³³ Privilegiul emis de conventul din Sâniob la 27 iulie 1479: *religiosis viris Ipolito custode, Petro predicatore, necnon Michaelae ac Martino item Cozma et Blasio presbiteris ceterisque fratribus in dicto nostro monasterio salubriter existentibus et devote deo famulantibus*, în: *Gróf Károlyi család oklevéltára* (în continuare: *Károlyi*), II, Budapesta, 1883, p. 485.

³⁴ De exemplu, privilegiul conventului din Cluj-Mănăstur din 16 octombrie 1362 (*DRH-C, vol. XII (1361-1365)*, editori: A. Răduțiu, V. Pervain, S. Belu, I. Dani, M. Wolf, București, 1985, p. 107).

³⁵ Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 506-507.

³⁶ De exemplu, în anul 1282, în fața capitlului din Pozsony (Pressburg/Bratislava) are loc vânzarea unei posesii de către o persoană necunoscută membrilor capitlului, fapt pentru care, înainte de întocmirea actului, aceștia solicită o *assecuratio* din partea nobililor și iobagilor cetății din comitatul Pozsony (*Ibidem*, p. 504); sau, actul emis de capitlul de Oradea la 18 iunie 1382: *quod Petrus, filius Pauli de Rezege, comitatus Zathmariensis de cuius noticia personali nos Ladizlaus, filius Valentini Syueg, civis noster Waradiensis certificavit* (*DRH-C, XVI, p. 210*).

de reprezentantul regelui (*homo regius*) – al cărui cadru legislativ de funcționare se fixează în timp prin intermediul decretelor regale³⁷ – sau de reprezentanții altor instituții (*homo palatini, homo iudicis curie, homo voyevode* etc.) prezența omului de măturie este obligatorie pentru întocmirea raportului, pe baza declarației lor comune (*concorditer/consona voce retulerunt*).

Desemnarea omului de măturie, ca persoană reprezentativă a locului de adevărire, se face începând cu veacul al XIV-lea pe baza dispozițiilor regale care stabilesc criteriile eligibilității acestuia. Dacă în secolul precedent, omul de măturie funcționase în lipsa unor reglementări scrise, acest rol fiind îndeplinit, în mod firesc, de un membru al capitlului (*canonicus, concanonicus*), sau al conventului (*frater*), începând cu articolul 21 al amintitului decret din anul 1351³⁸ (reconfirmat succesiv prin intermediul mai multor articole ale decretelor regale, și exemplificăm doar cu articolul 8/1435, articolul 1/1486, articolul 43/1492)³⁹, dispozițiile privind persoana acestuia devin tot mai concrete și restrictive: acesta trebuie să fie un membru al capitlului sau al conventului, să aibă o *dignitas* sau un *officium* în propria biserică și un *beneficium* în cazul canonicilor. Îndeplinirea *sine fraude* a rolului de *homo pro testimonio* este asigurată și prin depunerea unui jurământ⁴⁰, măturia falsă fiind pedepsită cu închisoarea pe viață și confiscarea beneficiului (în cazul existenței acestuia)⁴¹.

Omul de măturie, ca instituție specifică locurilor de adevărire, conferă acestora un rol printre *executores iustitiae*, prin implicarea sa directă „la fața locului” (*ad faciem, in facie*), în aplicarea normelor de drept la hotărnicire, împărțire de moșii, chemare în judecată, vestire la târguri etc., asigurând alături de *homo regius (homo palatini* etc.) respectarea acestora în societate.

Obligația locurilor de adevărire de a participa la procedurile specifice și de a raporta ulterior desfășurarea acestora este periodic înnoită, întărită de către autoritatea regală prin intermediul unui *mandatum generale*, cu valabilitatea obișnuită de un an (*littere*

³⁷ *Homo regius* se recrutează din rândul nobililor și, potrivit articolului 22 al decretului din anul 1351 trebuie să provină din comitatul sau districtul în care locuiește; articolul 8 al celui de-al doilea decret regal din anul 1435 stabilește pedeapsa (respectiv 3 mărci) pentru neprezentarea acestuia în cazul solicitării, iar pentru măturie falsă, pedeapsa cu moartea și confiscarea bunurilor; articolul 8 din decretul emis în anul 1468 stabilește ca pentru fiecare comitat să fie aleși anual 8, sau mai mulți, nobili pentru funcția de *homo regius*, refuzul îndeplinirii acesteia fiind sancționat cu 25 de mărci. Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 432-433.

³⁸ 1351: *homines autem capitulorum seu conventuum, qui ex mandato regio pro testimonio ducuntur, non possint esse alii nisi hi qui dignitates habent in eadem ecclesia* (DRH-C, X, p. 92-93).

³⁹ De exemplu, art. 1/1486, reluat în art. 43/1492, precum și art.8/1435, impun din nou ca *homo pro testimonio* să fie un membru al capitlului sau al conventului, deoarece, după cum se constată, adesea sunt trimiși: *non canonici sed rectores altarium vel capellani et frecventer etiam scholares et mendicantes qui facillime corumpi possunt* (1486), în: *Leges Ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium* (în continuare: *Leges eccl.*) Opera Ignatii comitis de Batthyany, I, Albae-Carolinae, 1785, p. 520; Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 437-439.

⁴⁰ Art.1/1486: *in omni loco capitulari et conventuali teneantur canonici et fratres in manibus prelati, vel vicarii sui, iuramentum deservanda in executionibus iustitia deponere*, în: *Leges eccl.* I, p. 520.

⁴¹ Eckhart, Franz, *op. cit.*, p. 538.

annuales)⁴², prin care se solicită acestora prezența *in processibus, iuxta regni consuetudinem* și relatarea în scris *fideliter* a celor observate⁴³.

Actele din categoria *relationes* au o structură și formule specifice, fixate deja la sfârșitul secolului al XIII-lea, determinate, în primul rând de natura poruncii (*mandatum statutorium, mandatum recaptivatorium, mandatum evocatorium* etc.), fiecare tip de *mandatum* având corespondentul similar de *relatio*. Relația directă dintre acestea este relevantă și de includerea, în cuprinsul raportului, a poruncii, de cele mai multe ori, sub formă de transumpt. Unele aspecte specifice ale acestora sunt conferite și de persoana care emite mandatul (rege, palatin, jude al curții, voievod etc.) și de obiectul propriu-zis al raportului.

În această categorie intră actele de introducere în stăpânire (*relatio introductoria* sau *littere introductorie*), de dare în stăpânire (*statutoria* sau *statutorie*), singura *relatio* care poate fi emisă și sub formă de privilegiu, de redobândire (*recaptivatoria* sau *recaptivatorie*), de hotărnicire (*reambulatoria* sau *reambulatorie*) de chemare în judecată (*evocatoria* sau *evocatorie*), de vestire în târguri (*proclamatoria* sau *proclamatorie*) etc.

c) Forța probatorie a actelor poate constitui un alt criteriu de clasificare și din această perspectivă, se diferențiază, în primul rând **originalul** (*originale, in specie*) de **transumpt** sau **copia autentică** (*transumptum*).

În producția emitentă a locurilor de adeverire, **originalul**, cu formele lui specifice, în funcție de tipul de act căruia i se integrează, este suveran, având forța probatorie absolută.

Transumptul reprezintă transcrierea, copierea, la cererea unei persoane particulare sau la porunca unei autorități, a unui document propriu, sau emis de altă instituție, structura acestuia fiind recognoscibilă prin faptul că prezintă întotdeauna două componente: 1). documentul cadru, cu tiparul specific, ce poate include sub formă de transumpt porunca de emiteră a actului solicitat și 2). transumptul propriu-zis, ce poate fi un act sub formă de privilegiu, scrisoare deschisă sau închisă. Potrivit concepției juridice specifice, transumptul are o valoare probatorie mai mică decât originalul, deci nu îl poate înlocui și, din această perspectivă sunt considerate/apreciate și transumpturile întocmite de către locurile de adeverire (sub formă de privilegiu sau scrisoare deschisă).

Un alt aspect legat de întocmirea diferitelor tipuri de acte și, în general, de funcționarea cancelariei locurilor de adeverire îl constituie **taxele**.

Controlul autorității regale intervine nu numai în ceea ce privește legalitatea, corectitudinea redactării diferitelor tipuri de acte, ci și în privința taxelor, pe care cancelaria locului de adeverire, ca orice altă cancelarie, le percepe pentru activitatea emitentă. Astfel, se poate constata că începând cu decretul din anul 1351 al regelui Ludovic I, taxele, alături de alte aspecte menționate deja, constituie o preocupare constantă a puterii centrale, tendința fiind de a le ține sub control și de a asigura o uniformitate măcar aproximativă a valorii lor la nivelul întregului regat.

⁴² Porunca (*mandatum generale*) a lui Carol Robert, regele Ungariei, din 6 mai 1341, adresată capitlului de Alba Iulia, de exemplu. *Ub.*, I, Hermannstadt, 1892, p. 517 (*DIR-C*, veac XIV, vol. IV, București, 1955, p. 25).

⁴³ Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 510; decretul regal din anul 1492, în: *Leges eccl.*, I, p. 535.

Despre perceperea unor taxe există dovezi încă din veacul al XIII-lea (1214, Registrul de la Oradea⁴⁴), în secolul următor Statutele unor capitluri care au funcționat ca locuri de adeverire, fixându-le în scris valoarea în funcție doar de forma actului. De exemplu, în Statutele capitlului de Oradea valoarea acestora este stabilită în felul următor: ”pentru pecetluirea privilegiilor câte 1 florin de aur, pentru scrisoarea deschisă pecetluită pe dos 24 de dinari, pentru scrisoarea închisă 12 dinari și de la fiecare persoană care se va dezvinovăți...prin depunerea jurământului, 40 de dinari în bani obișnuiți”⁴⁵.

Pe parcursul secolului al XV-lea, pentru a evita *materia discordie*, dispozițiile decretelor regale devin tot mai precise în ceea ce privește valoarea taxelor, după cum o ilustrează și decretul regelui Vladislav al II-lea din anul 1492: „*consuetudinem antiquam imitando ... /statuimus/ pro quolibet littera evocatoria ... denarii viginti quatuor; pro ... littera protestatoria ... prohibitoria ... procuratoria et aliis similibus, si patenter emanaverint, denarii viginti quatuor, si vero clause, denarii duodecim ...; pro littera fassionali privilegialiter scripta denarii centum, patentem vero, denarii viginti quatuor; pro littera inquisitoria, sive patenti sive clausa, denarii viginti quatuor; pro redemptione littere requisite, si non habuerit multum de scriptura et patenter confecta fuerit, denarii viginti quatuor, si vero, labor fuerit scribendi magnus et littera privilegialiter confecta, denarii centum ...*”⁴⁶. După cum se poate observa, principiul care reglementează valoarea taxelor se bazează pe importanța actului: cu cât însemnătatea actului este mai mare cu atât crește și taxa percepută pentru întocmirea lui.

În ciuda reglementărilor stricte în ceea ce privește întocmirea și emiterea actelor, precum și a pedepselor foarte aspre aplicate în cazul nerespectării acestora, în activitatea locurilor de adeverire se înregistrează și „derapaje” concretizate în **falsificarea** de scrisori/acte (în interesul propriu, familial, sau al instituției emitente). Pentru a împiedica asemenea tentative, respectiv redactarea și difuzarea actelor false, încă din epocă sunt stabilite criterii precise de validare a autenticității: pecetea corespunzătoare, analiza suportului (pergament sau hârtie), concordanța dintre forma și conținutul actului (Stilionarul), corectitudinea textului (fără ștersături, răzături), compararea, verificarea scrisului (Diktat-ul) notarului aflat în funcție la data emiterii, aceste elemente fiind invocate, într-o formulă mai simplă sau mai elaborată, ca garanție și pentru emiterea actului sub formă de transumpt.

Prevederile decretelor regale stabilesc pedepse nu numai pentru falsificator (de obicei notarul locului de adeverire) care e supus arderii pe rug și pierderii beneficiilor⁴⁷, ci

⁴⁴ *Regestrum Varadinense, Johannis Karácsonyi et Samuel Borovszky editum* (în continuare: *Reg.Var.*), Budapest, 1903, p. 186, nr. 94 (320).

⁴⁵ *DRH-C*, vol. XIV, p. 693 (744). Aceleași taxe se percep și de către capitlul de Strigoni, de exemplu (Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 493), în timp ce nobilii din voievodatul Transilvaniei plătesc taxe mai mici, potrivit privilegiului emis de Ludovic I, la data de 28 iunie 1366: *littere autem capituli et conventus eorundem et etiam aliarum ecclesiasticarum personarum communes si fuerin clause, decem denarium, patentes vero si fuerint, viginti denarium, pro tempore currencium solutionem non excedant*, în: *DRH-C*, vol. XIII (1366-1370), editori: I. Dani, K.G. Gündisch, V. Pervain, A. Răduțiu, A.A. Rusu, S. Andea, București, 1994, p. 161 (163-164).

⁴⁶ *Leges eccl.*, I, p. 534.

⁴⁷ În decretul emis de Vladislav al II-lea, în anul 1498: *De falsariis qui in capitulis vel conventibus litteras falsas obsignant ... inuratur et beneficia talia amittantur eo facto*, în: *Ibidem*, I, p. 545.

și pentru instituția emitentă (capitul sau convent) căreia i se interzice temporar activitatea, prin confiscarea de către regalitate a sigiliului (tiparul)⁴⁸.

Tipologia actelor în corelație cu funcționarea cancelariei locului de adeverire, foarte schematic prezentate în cele de față, relevă totuși complexitatea activității emitente, o activitate ordonată, organizată după reguli prestabilite și respectate, supravegheată și controlată de autoritatea centrală și care, prin acest fapt, a conferit acestei instituții, timp de secole, o individualitate incontestabilă și inconfundabilă pe tărâm scripturistic.

Transformările politice de la mijlocul secolului al XVI-lea și cele religioase, respectiv impunerea Reformei și secularizarea bisericii catolice, modifică și statutul locurilor de adeverire: cele care supraviețuiesc devin, în primul rând, instituții păstrătoare de acte publice și private (arhive) având dreptul și obligația de a emite copii autentice după actele aflate în custodie. Deși sunt denumite în continuare potrivit așezământului religios care le-a consacrat, respectiv *capitulum* sau *conventus*, aceste instituții dobândesc un pronunțat caracter laic, fiind deservite de funcționari plătiți numiți *requisitores litterarum*. Cu toate că de la sfârșitul secolului al XVI-lea, se înregistrează, cel puțin în principatul Transilvaniei, ca urmare a hotărârilor dietei din anul 1573, o lărgire a atribuțiilor acestora⁴⁹, locurile de adeverire nu vor mai reuși niciodată să recâștige importanța și prestigiul de care au avut parte în evul mediu. În calitate de arhivă publică, unele își perpetuează existența până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, asigurând continuitatea limbii latine ca limbă scrisă, până în anii '40 ai aceluiași secol⁵⁰.

II. Locurile de adeverire din spațiul transilvan

Spațiul transilvan oferă și din această perspectivă o deschidere generoasă pentru cercetarea istorică, activitatea scripturistică a locurilor de adeverire, în intervalul marcat de secolul al XIII-lea și mijlocul secolului al XVI-lea, concretizându-se într-un număr impresionant de documente (apreciere făcută după numărul documentelor păstrate). Totuși, în limba română s-a scris extrem de puțin despre aceste instituții, singurele contribuții înregistrate fiind studiile generale ale lui Francisc Pall, din anii '50 ai veacului trecut⁵¹ și mai recenta monografie consacrată capitlului din Alba Iulia datorată lui Vekov Károly⁵². Restituirea critică a istoriei lor se datorează în mare parte istoricilor de expresie

⁴⁸ De exemplu, cazul conventului din Cluj Mănăstur, căruia, ca urmare a falsurilor întocmite de notarul Ștefan, în legătură cu moșile conventului, Bewnye și Tyburch (a.d. pe lângă Chinteni, jud. Cluj), dar și în folosul propriei familii, i se confiscă pecetea (10 noiembrie 1383), pe care o redobândește destul de repede, la 20 mai 1384, prin privilegiul emis de Maria, regina Ungariei. Jakó, Zsigmond, *A Kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289-1556)*, I, Budapest, 1990, p. 192.

⁴⁹ Papp, László, *A hiteles helyek története és működése az ujkorban*, Budapest, 1936, p. 12-17; Kiss, Andras, *Locurile de adeverire din Transilvania în timpul secularizării lor*, în: „Revista arhivelor”, LXXI, 1994, nr.1, p. 65.

⁵⁰ Papp, László, *op.cit.*, p. 90.

⁵¹ Pall, Francisc, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec. XI-XV)*, în: *DIR*, Introducere, vol. II, București, 1956, p. 245-251; Idem, *Contribuții*, p. 391-405.

⁵² Vekov, Károlyi, *Locul de adeverire*, 450 p.

maghiară, al căror interes în această direcție înregistrează o tradiție de peste un secol. Ca atare, istoria locurilor de adevărire din spațiul transilvan este, relativ, bine cunoscută, îndeosebi perioada deplinei afirmări din secolele XIII-XV, nu numai prin analize concretizate în studii punctuale, ci și prin publicarea sub formă de registre a documentelor emise de acestea, a registrelor, protocoalelor, nefiind neglijată nici evoluția lor în perioada modernă⁵³.

Pentru o configurare din această perspectivă a realităților transilvane, considerăm necesară o succintă prezentare a locurilor de adevărire din acest spațiu, încercând totodată semnalarea principalelor contribuții pe tărâm istoriografic consacrate acestora.

Pe lângă cele trei capitluri episcopale, de Alba Iulia, Oradea și Cenad, începând cu secolul al XIII-lea, în fiecare dieceză mai funcționează cel puțin un loc de adevărire.

Astfel, în **dieceza Transilvaniei**, alături de capitlul bisericii episcopale, consacrată Sfântului Arhanghel Mihail (cel mai vechi document cunoscut datează din anul 1231⁵⁴), funcționează ca loc de adevărire conventul abației benedictine cu patronimul Sfintei Fecioare Maria, din Cluj Mănăștur. Activitatea acestor două instituții emitente de acte este mai bine cunoscută și datorită faptului că arhivele lor au avut șansa de a se păstra într-o proporție mai mare decât cele ale locurilor de adevărire din diecezele de Oradea și de Cenad. Încă la sfârșitul secolului al XIX-lea, Beke Antal realizează câte un inventar al acestor două arhive, pe baza documentelor păstrate și identificate, care au constituit puncte de pornire pentru întreprinderi viitoare⁵⁵.

Arhivele proprii precum și documentele emise de acestea, dar păstrate în alte fonduri (nobiliare, familiale), au constituit suportul esențial pentru abordări istoriografice care reprezintă azi titluri de referință, și le menționez doar pe următoarele: *Locul de adevărire din Alba Iulia* de Vekov Károly, deja amintită, iar pentru conventul din Cluj Mănăștur, studiile lui Sipos Gábor⁵⁶ și Jakó Zsigmond, cel din urmă, ca *Introducere la ediția apărută în anul 1990, în două volume, care restituie registrele conventului din segmentul temporal 1289-1556*⁵⁷.

Cu toate că interesul istoricilor s-a aplecat îndeosebi spre caracteristicile locurilor de adevărire din perioada medievală, în cazul celor din Alba Iulia și Cluj Mănăștur, demersul istoriografic le urmărește evoluția și în epoca marcată de triumful Reformei religioase, în care activitatea acestor instituții, ce continuă să se numească „capitluri” sau „convente”,

⁵³ Dintre lucrările mai recente, semnalăm: Sunkó, Attila, *Levélkeresők. A Gyulafehérvári káptalan és a Kolozsmonostori konvent requisitoraiának archontológiája*, în: „Fons”, 9, 2004, nr. 2; Bogdándi, Zsolt, *Az erdélyi hiteleshelyek működése a szekularizációt követően*, în: „700 éves közjegyzőség Magyarországon”, Budapest, 2008; Idem, *A Kolozsmonostori konvent a fejedelemség korában*, Kolozsvár, 2012, 220 p. În limba română, menționăm contribuțiile lui Kiss, András, *Caracterul specific al locurilor de adevărire din Transilvania în crearea și păstrarea arhivelor feudale*, în: *In memoriam Ion Mărcuș*, București, 1979, p. 62-71; Idem, *Locurile de adevărire*, p. 58-67.

⁵⁴ Vekov, Károly, *op.cit.*, p. 159.

⁵⁵ Beke, Antal, *Az Erdélyi káptalan levéltára*, Gyulafehérvár, 1889; Idem, *A Kolozsmonostori konvent levéltára*, Budapest, 1898.

⁵⁶ Sipos, Gábor, *A kolozsmonostori konvent hiteleshelyi működése*, în: *Művelődés történeti tanulmányok*, Bukarest, 1979, p. 33-52.

⁵⁷ Jakó, Zsigmond, *A Kolozsmonostori konvent*, I-II, p. 19-131.

în ciuda faptului că și-au pierdut caracterul religios, este asigurată de funcționari laici numiți „rechizitori” (*requisitores litterarum*). Menționăm aici lucrările lui Bogdándi Zsolt privind evoluția conventului din Cluj Mănăstur în epoca principatului⁵⁸, și cea în colaborare cu Gálfi Emőke, privind „rechizitorii” capitlului din Alba Iulia⁵⁹.

Includerea conventului iohanit din Turda și a conventelor augustinilor și dominicanilor din Alba Iulia în rândul locurilor de adevărire este destul de dificilă, ținând seama că activitatea acestora este, potrivit documentelor rămase, sporadică și înregistrată doar pe parcursul secolului al XIII-lea: de la conventul iohanit se păstrează 2 documente originale (plus un fals datorat lui Kemeny)⁶⁰, iar de la conventele din Alba Iulia: 2 documente, respectiv unul (plus un fals)⁶¹. În aceeași categorie semnalăm și conventele dominican și franciscan din Sibiu, care apar uneori ca instituții emitente de acte în veacul al XIII-lea și începutul celui următor⁶².

Pe baza bibliografiei, din care am inserat doar câteva titluri, se poate constata că istoria locurilor de adevărire din dieceza Transilvaniei a beneficiat de o abordare sistematică și comprehensivă care, prin editarea critică a izvoarelor și cercetarea punctuală a acestora, a urmărit să acopere etapele înregistrate cronologic, printr-un discurs istoriografic coerent și relevant, revigorat/impulsionat în ultimele două decenii prin proiectele de cercetare inițiate de profesorul Jakó Zsigmond și continuate, cu succes, de mai tânăra generație de istorici.

Dieceza de Oradea ne prezintă din această perspectivă un tablou mai puțin compact deoarece dintre cele trei locuri de adevărire atestate în acest teritoriu, doar capitlul bisericii catedrale, consacrată Sfintei Fecioare Maria, a avut o activitate continuă, neîntreruptă, pe parcursul evului mediu (și după), celelalte două, anume, conventul premonstratens din Dealul Orășii și conventul benedictin din Sâniob, înregistrând nu numai schimbări în calitatea lor de așezământ religios (trecerea de la un ordin religios la altul, Dealul Orășii), ci și întreruperi temporale în activitatea de emiteră. De asemenea, arhivele acestor instituții au suferit pierderi mult mai mari decât cele ale locurilor de adevărire din dieceza Transilvaniei, ceea ce îngreunează o reconstituire coerentă și cuprinzătoare a activității lor.

Istoriografia problemei se revendică de la lucrarea de referință a lui Bunyitay Vincze *A Váradai püspökség története*, în trei volume, apărută la sfârșitul secolului al XIX-lea, în care este abordată și calitatea de loc de adevărire a instituțiilor în cauză⁶³. Cu siguranță, activitatea capitlului episcopal de Oradea, asociat cu capitlul colegial al Sfintei Fecioare Maria, așa numitul „capitlu mic”, este cea care se impune prin numărul documentelor

⁵⁸ Bogdándi, Zsolt, *A kolozsmonostori*, 2012; Idem, *A Kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. 1576-1599*, 2017.

⁵⁹ Gálfi, Emőke, *A Gyulafehérvári hitelehely levélkeresői (1556-1690)*, Kolozsvár, 2015; Bogdándi Zsolt, *Az Erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222-1599*, Kolozsvár, 2006; Idem, *Az Erdélyi káptalan jegyzőkönyvei (1600-1613)*, 2017.

⁶⁰ Jakó, Zsigmond, *Erdélyi okmánytár*, I, Budapest, 1997, p. 239, nr. 343, p. 305, nr. 537, p. 307-309, nr. 543.

⁶¹ *Ibidem*, I, p. 341, nr. 558 și 592.

⁶² Pall, Francisc, *Contribuții ...*, p. 399-400.

⁶³ Bunyitay Vincze, *A Váradai püspökség története*, Nagyvárad, I-II, 1883, III, 1884.

emise (cel mai vechi pe care îl cunoaștem datează din anul 1256⁶⁴) și aria teritorială pe care o acoperă, studiul lui Varga Arpád, fiind singurul care încearcă o reconstituire a acestuia pentru secolele XIII-XVI⁶⁵. Într-o recentă abordare, Bogdándi Zsolt acordă o atenție specială activității capitlului din primele decenii ale veacului al XVI-lea (până în anul 1526) distingând-o de cea a capitlului colegial din Dealul Orășii, fondat în anii 1495-1498 în locul fostului așezământ premonstratens, sub același patronim (Sfântul Ștefan Protomartirul), cu care a fost deseori confundat, ca instituție emitentă, datorită intitulății aproape identice: „*Nos, capitulum ecclesie ... Varadiensis*”⁶⁶. Aceluiași istoric i se datorează și analiza evoluției și activității capitlului de Oradea în perioada secularizării (și după), printr-un pertinent studiu care surprinde particularitățile acestuia, comparativ cu instituțiile similare din Alba Iulia și Cluj Mănăștur: astfel, potrivit observațiilor lui Bogdándi Zsolt, începând cu a doua jumătate a veacului al XVI-lea, capitlul de Oradea devine succesorul celor două instituții emitente (și al arhivelor acestora), din epoca anterioară, respectiv al capitlul episcopal și al capitlul colegial din Dealul Orășii, motiv pentru care dobândește o pecete autentică nouă, fără legătură cu pecețile anterioare, a cărei formă definitivă datează din anul 1627 („*Sigillum Authenticum Capituli Varadiensis*”)⁶⁷.

Situată la aproximativ 25 de km de Oradea, abația benedictină de la Sâniob, fondată pentru a adăposti mâna dreaptă (*Sancta Dextera*) a regelui Ștefan I, dar sub patronimul Sfintei Fecioare Maria, a avut ca loc de adevărire o existență „dificilă”, fiind inclusă în categoria așa-numitelor „*minuti conventus*”, a căror activitate a fost stopată prin decrete regale succesive, începând cu anul 1351. Funcționarea sa ca emitent de acte este atestată pentru secolul al XIII-lea de surse indirecte, singurele documente păstrate (în fondul familiei Károlyi) fiind cele emise de acest convent între anii 1468-1486 (an în care își încetează activitatea)⁶⁸.

În mai mica **dieceză de Cenad**, căreia Juhász Kálmán (Coloman) i-a consacrat o atenție constantă începând cu anii '30 ai secolului trecut, în monografia care refac din punct de vedere instituțional existența acestora⁶⁹, a funcționat neîntrerupt, ca loc de adevărire, până la mijlocul veacului al XVI-lea, pe lângă capitlul episcopal, aflat sub patronajul spiritual al Sfântului Gheorghe, (asociat cu capitlul Sfântului Salvator, așa-numitul „capitlu mic”), și capitlul colegial din Arad. Cu toate că arhiva proprie a acestui din urmă capitlu, consacrat Sfântului Martin, a fost în mare parte distrusă și pierdută ca

⁶⁴ Wenzel, Gustav, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* (în continuare: *Codex dipl. Arpad.*), VII, 1870, p. 474-476 (*DIR-C*, XIII, vol. II, București, 1952, p. 16-18). Printre cele mai vechi cunoscute este cel datat în anul 1256.

⁶⁵ Varga, Arpád, *A Váradí káptalan hiteleshely működése*, în: „Művelődés történeti tanulmányok”, Bukarest, 1980, p. 2-35.

⁶⁶ Bogdándi, Zsolt, *A két Váradí hiteleshely a 16. század felében*, în: „Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére”, Budapest-Debrecen, I, 2014, p. 31-42.

⁶⁷ Idem, *A Váradí hiteleshely a szekularizációt követően*, în: „Erdélyi Múzeum”, 73, 2011, nr. 3-4.

⁶⁸ Bunyitay, Vincze, *op.cit.*, II, p. 330-335; Solymosi, László, *op. cit.*, p. 7.

⁶⁹ Juhász, Kálmán (Coloman), *Die Stifte der Tscanader Diözese im Mittelalter*, Münster in Westfalen, 1927; Idem, *Das Tscanad-Temesvarer Bistum im frühen Mittelalter (1030-1307)*, Münster in Westfalen, 1930; Idem, *Das Tscanad-Temesvarer Bistum im spätmittelalter (1307-1552)*, München-Paderborn, Wien, 1964.

urmare a mutării ei la Alba Iulia în secolele XVI-XVII, istoria și activitatea locului de adevărire din Arad au putut fi cercetate, în primul rând de către același Juhász Kálmán, prin publicarea sub formă de regeste a unui număr de 632 de documente, emise de către acesta între anii 1229-1552 (depistate în diferite fonduri de familie)⁷⁰ și prin analiza din punct de vedere diplomatic a acestora, după modelul consacrat de Eckhart⁷¹.

Deși istoria episcopiei s-a aflat în sfera preocupărilor permanente ale lui Juhász Kálmán, totuși activitatea locului de adevărire din Cenad nu beneficiază de o cercetare punctuală, singura contribuție în acest sens fiind studiul său consacrat capitlului episcopal (o arhondologie pentru anii 1030-1552), la care sunt anexate (sub formă de regist) și documente emise de către acesta (aproximativ 250) alături de alte izvoare/surse referitoare la istoria instituției în cauză⁷².

Numărul acestora nu se reduce la această cifră, după cum evidențiază și teza de doctorat, susținută recent la Szeged de către G. Tóth Péter, care abordează structura personalului ce formează capitlul episcopal în evul mediu târziu (1354-1526)⁷³ și care fără a-și propune să analizeze activitatea acestuia ca loc de adevărire, aduce o reală contribuție problemei prin reconstituirea completă a listei oamenilor de mărturie delegați de capitlul în intervalul temporal dat⁷⁴.

O existență efemeră ca locuri de adevărire au avut-o pe parcursul secolului al XIII-lea conventul cistercian din Igrış și conventul (cu apartenență necunoscută, considerat de Juhász Kálmán tot cistercian⁷⁵) din Rohonzamonostor (așezare dispărută pe cursul râului Mureș), păstrarea peceților autentice (fragmentar) și a unui document emis de fiecare dintre ele în anul 1239 dovedind acest fapt⁷⁶.

Bibliografia locurilor de adevărire din spațiul transilvan, din care am selectat cu parcimonie doar câteva titluri, menite să configureze realitatea istorică trecută, dar și să ilustreze aria preocupărilor în domeniu și evoluția acestora în timp, relevă faptul că acestea au avut o activitate comparabilă cu cea a instituțiilor similare din întreg regatul Ungariei. Particularități sau diferențe pot fi sesizate la nivelul fiecăreia dintre cele trei dieceze, dar și în relație cu așezămintele religioase emitente din alte spații ale regatului.

Fără o aprofundare a acestui aspect, care depășește cadrul cercetării de față, menționăm, spre exemplificare, câteva elemente particulare sau specifice, constatate pe baza bibliografiei investigate: astfel, spre deosebire de majoritatea diecezelor din regat, în care capitlul episcopal deține întâietatea ca instituție emitentă, în dieceza de Cenad, acest loc este ocupat (potrivit documentelor păstrate) de capitlul colegial din Arad; de asemenea,

⁷⁰ Idem, *Egy dél-alföldi hiteleshely kiadványai. Aradi regeszták*, Gyula, 1962.

⁷¹ Idem, *Das Kapitel von Arad als glaubwürdiger Ort*, în: „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung”, Graz-Köln, 62, 1954, p. 406-425; vezi și: Gálfı, Emőke, *Az Aradi káptalan jegyzőkönyv-töredéke (1504-1518)*, Kolozsvár, 2011.

⁷² Juhász, Kálmán, *A Csanádi székeskáptalan a középkorban (1030-1552)*, Makó, 1941.

⁷³ Tóth, Peter G., *A Csanádi székeskáptalan személyi összetétele a keszközépkorban (1354-1526)*, Teză de doctorat, Szeged, 2014, 292 p. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2528/3/GTP_tezisekmagyar.pdf

⁷⁴ *Ibidem*, p. 152-157.

⁷⁵ Juhász, Kálmán, *Die Stifte ...*, p. 88.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 90-91.

în dieceza de Oradea, capitlul episcopal, nu deține doar supremația ca loc de adevărire, ci și unicitatea, fiind singurul for emitent cu activitate neîntreruptă între secolul al XIII-lea și mijlocul secolului al XVI-lea. În dieceza Transilvaniei, capitlul din Alba Iulia este nevoit să-și împartă influența teritorială, începând cu secolul al XIV-lea, cu o instituție emitentă la fel de eficientă, respectiv conventul benedictin din Cluj Mănăștur, a cărui importanță ca loc de adevărire, a fost asigurată și de o abilitate în relație cu centrul episcopal.

Bibliografia locurilor de adevărire din acest spațiu, relevă, în primul rând, importanța acestora ca instituții emitente de acte în secolele de maximă afirmare, dar și evoluția ulterioară a acestora, odată cu restrângerea atribuțiilor, fixate prin hotărârile dietale, într-o epocă în care biserica catolică își pierde supremația în principatul celor patru religii recepte, păstrarea până în veacul al XIX-lea al denumirilor consacrate din epoca medievală, când *capitulum* și *conventus*, desemnau efectiv așezământul religios cu drept de emiteră sub pecete autentică, fiind explicabilă prin prestigiul și autoritatea dobândite de către acestea în aproape patru secole de activitate.

III. Conventul premonstaratens din Dealul Orăzii

1) Scurt istoric

Ordinul premonstratens este un ordin al clericilor regulari, întemeiat de Norbert de Xanten, arhiepiscop de Magdeburg, și organizat după regula Sfântului Augustin. Recunoscut ca atare de papalitate în anul 1126, apare și în Ungaria după anul 1130, prima mănăstire a acestui ordin din regat, consacrată Sfântului Ștefan Protomartirul, fiind cea din Dealul Orăzii, ridicată sub patronaj regal, la mijlocul veacului al XII-lea, ca filie a abației din Prémontré⁷⁷. Datorită întâietății ei, se bucură de un loc special între așezămintele ordinului din Ungaria fiind înzestrată cu numeroase posesii și privilegii, între care și cel de a deține pecete autentică, prin urmare de a emite acte autentice. Secolul al XIII-lea marchează deplina afirmare a acestui convent, concretizată în întemeierea a 18 filii, ca centru al ordinului din regatul Ungariei, și în permanenta legătură cu așezămintele din Franța, care a mijlocit înzestrarea bibliotecii proprii și, de asemenea, influențe culturale, îndeosebi în practica scrierii (redactarea documentelor) și artele plastice⁷⁸.

Cu toate acestea, din a doua jumătate a veacului al XIV-lea, încep să apară semnele declinului, astfel încât la mijlocul veacului al XV-lea ajunge depopulată, punându-se capăt istoriei sale⁷⁹. Ultimului prepozit cunoscut, Ștefan (1453), îi urmează în fruntea așezământului, până în anii '90 ai veacului al XV-lea, canonici ai capitlului episcopal în calitate de *comendatores*⁸⁰. Declinul conventului are loc pe fondul unui regres general al

⁷⁷ Fondarea ei este plasată în timpul regelui Ștefan al II-lea (1116-1131): *Prepositura Sancti Stephani primaria est et mater ceterorum Hungarie monasteriorum, suam Stephano II. regi originem debet*, apud, Bunyitay, Vincze, *op.cit.*, II, p. 389, nota 1.

⁷⁸ Jakó, Zsigmond, *Philobiblon transilvan*, București, 1977, p. 18-19.

⁷⁹ *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, coord. A.A. Rusu, Cluj-Napoca, 2000, p. 188-189.

⁸⁰ Bunyitay, Vincze, *op.cit.*, II, p. 404.

ordinului, determinat și de un conservatorism și o rigiditate care s-au dovedit a fi păguboase, în ceea ce privește instruirea și educația canonicilor: reținere față de scolastică, limitarea la propriile școli, refuzul de a frecventa instituțiile de învățământ superior străine etc.⁸¹.

Prin străduința episcopului de Oradea, Dominic Kalmancsechi, între anii 1495-1497, în așezământul abandonat se înființează un capitol colegial, sub același patronim (Sfântul Ștefan Protomartirul (*capitulum ecclesie Sancti Stephani Prothomartirus de promonthorio Waradiensis*), care la rândul lui, funcționează ca loc de adevărire între anii 1500-1526⁸².

2) Activitatea ca loc de adevărire

În regatul maghiar sunt atestate 6 convente premonstratense care au funcționat ca loc de adevărire: Csorna (nobiliar, patroni membrii familiei Osl), Jassov, Lelez, Sag, Turocz și Dealul Orăzii (în funcție de legislația timpului, numărul lor a oscilat, de exemplu, în veacul al XIV-lea au rămas doar 4, pentru ca în secolul următor să fie 5)⁸³. Deși locurile de adevărire asigură uniformitate diferitelor tipuri de acte emise, există totuși deosebiri în funcție și de specificul așezământului religios care îndeplinește această funcție. Tocmai de aceea există și analize punctuale, de exemplu pentru conventele benedictine⁸⁴, sau capitlurile episcopale⁸⁵, ca locuri de adevărire. Premonstratensii nu au rămas în afara ariei de interes și semnalăm doar studiile lui Tóth Szabó Pál pentru Jassov (1903)⁸⁶ și al lui Kumorovitz L. Bernát pentru Lelez (1928)⁸⁷.

Activitatea locului de adevărire din Dealul Orăzii poate fi încadrată între mijlocul sec. al XIII-lea (1264, cel mai vechi document cunoscut)⁸⁸, și mijlocul celui următor (1352, ultimele acte emise)⁸⁹. Comparând durata de funcționare a conventului din Dealul Orăzii, ca loc de adevărire, cu cea bine cunoscută a conventelor din Jassov și Lelez, constatăm o încadrare aproximativă în ceea ce privește debutul acesteia, cel mai vechi

⁸¹ Jakó, Zsigmond, *Philobiblon* ..., p. 19.

⁸² Bunyitay, Vinze, *op.cit.*, II, p. 209-225; Bogdándi, Zsolt, *A két Várad hiteleshely* ..., p. 31-42.

⁸³ Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 462; Solymosi, László, *op. cit.*, p. 7-8.

⁸⁴ Jerney, János, *A Magyarország káptalanak és konventek mint hiteleshelyek története*, Pest, 1856; Solymosi, László, *A bencés konventek hiteleshelyi oklevéladásának kezdetei*, în: „Mons Sacer. 996-1996. Pannonhalma ezer éve”, I, Pannonhalma, 1996, p. 481-498.

⁸⁵ Kubinyi, András, *A budai káptalan jegyzőkönyve*, în: „Történeti Sztaisztkai évkönyv 1967-1968”, Budapest, 1970, p. 9-59; Jakab, Reka, *A Veszprémi káptalan újkori hiteleshelyi tevékenysége az első felvalási jegyzőkönyv alapján (1635-1653)*, în: „Levéltári Szemle”, 3, 2008, p. 82-90.

⁸⁶ Tóth-Szabó, Pál, *A Jászói konvent mint hiteleshely a középkorban*, în: „Turul”, 21, 1903, p. 110-119.

⁸⁷ Kumorovitz, Bernát Lajos, *A Leleszi konvent oklevéladó működése 1569-ig*, în: „Turul”, 42, 1928, p. 1-39; Idem, *A Leleszi konvent országos levéltárának története*, în: „Levéltári közlemények”, 10, 1932, p. 223-255.

⁸⁸ Păstrat sub formă de transumpt într-un act emis de capitolul bisericii de Oradea în anul 1298, acesta la rândul lui, păstrat în copie autentică din veacul al XVIII-lea. (ediție: *Codex dipl. Arpad.*, VIII, 121-121; *DIR-C*, veac XIII, vol. 2, p. 53-54). (DL 463).

⁸⁹ *DRH-C*, X, p. 155-156. Includem aici și scrisorile de imputernicire emise de conventul din Dealul Orăzii, la care se referă (care apar menționate în) actele emise de capitolul de Oradea, în 18 noiembrie 1352 (*Ibidem*, p. 162) și 22 iulie 1353 (*Ibidem*, p. 225), și cel emis de către Nicolae, palatinul Ungariei, la 25 martie 1353 (*Ibidem*, p. 191).

document păstrat pentru Jassov datând din anul 1256⁹⁰, iar pentru Lelez, din anul 1271⁹¹. În schimb, în ceea ce privește încetarea activității de emiteri, constatăm un decalaj de aproximativ două sute de ani: 1553 la Jassov⁹², și 1569 la Lelez, cel din urmă, adaptat noilor realități politice și religioase, cu o continuitate până în veacul al XIX-lea⁹³.

Deși a funcționat aproximativ doar un secol (relativ puțin comparativ cu alte așezăminte) și documentele păstrate sunt mult mai puține decât ale altor locuri de adevărate care au înregistrat o funcționare neîntreruptă de aproape patru secole, totuși cercetarea locului de adevărate din Dealul Orășii întâmpină câteva dificultăți, și ne oprim doar la următoarele: 1) dispersarea documentelor existente, păstrate în diferite arhive, cele mai multe la Budapesta, dar și la biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia, sediul arhivelor naționale din Cluj și Oradea (accesibile în mare parte pe site-ul www.hungaricana.hu. (Arcanum) și site-ul www.arhivamedieval.ro); 2) confundarea conventului din Dealul Orășii, ca instituție emitentă, cu cel benedictin din Pécsvárad, confuzie datorată identității toponimului latin al celor două localități, respectiv: *Varadinum*, cu variantele posibile.

Cercetarea de față se bazează în cea mai mare parte pe documente edite, publicate în seria *C. Transilvania* a colecției *Documente privind Istoria României (1251-1350)*, continuată cu *Documenta Romaniae Historica (1351-1355)*⁹⁴, colecție care, am considerat, cuprinde, dacă nu exhaustiv, cea mai mare parte a documentelor emise de conventul premonstratens. Confruntarea cu originalul (virtual) pe site-ul Arcanum ne-a dezvăluit confuzia destul de frecventă între cele două instituții, documente emise la Dealul Orășii figurând ca emise la Pécsvárad, sau invers. Diferențierea actelor emise de cele două convente, dincolo de teritoriul și familiile nobiliare, pe care le au în vedere, devine evidentă dacă urmărim intitularea celor două instituții, așa cum apare ea în protocolul inițial al actelor, și anume: „*Nos, conventus monasterii Waradiensis*”, pentru Pécsvárad, și: „*Nos, ... prepositus et conventus monasterii sancti Stephani prothomartiris de promontorio Waradiensis*”, pentru Dealul Orășii. În intitularea conventelor premonstratense, emitentul este întotdeauna prepozitul împreună cu/și conventul⁹⁵. Am reușit să depistăm pe site-ul Arcanum, 12 documente emise de conventul din Dealul Orășii dar care sunt atribuite conventului din Pécsvárad⁹⁶ și un document atribuit, eronat, conventului din Somogy⁹⁷. În

⁹⁰ Tóth-Szabó, Pál, *Jászói konv.*, p. 112.

⁹¹ Kumorovitz, Bernáth L., *Leleszi okl.*, p. 2.

⁹² Tóth-Szabó, Pál, *Jászói konv.*, p. 115-117. La această dată se consideră sfârșitul așezământului (ultimul prepozit este atestat între anii 1550-1553); activitatea ca loc de adevărate, probabil a încetat anterior: ultimul notar cunoscut a funcționat între anii 1472-1473.

⁹³ Kumorovitz, Bernáth L., *Leleszi okl.*, p. 23-24. Studiul analizează activitatea conventului ca loc de adevărate până în anul 1569; după această dată, asemeni celorlalte locuri de adevărate din regat, își pierde această calitate. Deși în anul 1655 dobândește o nouă pecete, rolul său se rezumă la cel de arhivă publică și emiteri de copii autentice.

⁹⁴ *DIR-C*, veac XIII, vol. II, veac XIV, vol. I-IV, București, 1953-1955; *DRH-C*, X (1351-1355), București 1977.

⁹⁵ Se cunosc trei documente, în care lipsește prepozitul din intitulare, dintre care două, emise la aceeași dată: 1). 13 octombrie 1284 (*Codex diplomaticus patrius* (în continuare: *Codex dipl. patr.*), Budapesta, VII, 1877, p. 187; *DIR-C*, XIII, vol. II, p. 263-264; DL 40175); 2). 2 iunie 1301 (*Zichy*, I, 1872, p. 101-102; *DIR-C*, XIV, vol. I, p. 5; DL 76187); 3). 2 iunie 1301 (*Zichy*, I, p. 102-103; *DIR-C*, XIV, vol. I, p. 6; DL 76188).

⁹⁶ Documente emise de conventul din Dealul Orășii, atribuite în mod greșit conventului din Pécsvárad, pe site-ul archiveshungaricana.hu, DL 1257, DL 1998, DL 2360, DL 2548, DL 2795, DL 2882, DL 3006, DL

aceeași sferă a confuziilor se înscrie și publicarea în seria C Transilvania a colecției mai sus amintite, a 4 documente din anii 1321⁹⁸, 1331⁹⁹, (1333-1343)¹⁰⁰ și 1362¹⁰¹, care sunt de fapt emise de conventul din Pécsvárad. În încercarea de a clarifica inventarul documentelor (probabil nefinalizat) am identificat pe același site Arcanum, 7 documente inedite emise de conventul din Dealul Orășii în anii 1291, 1325, 1327, 1328, 1333, 1339 și 1341¹⁰². Am considerat necesare aceste precizări pentru a fixa limitele analizei noastre, care cu tot suportul oferit de volumul întocmit de Köfalvi Tamás (2006) care publică sub formă de regist documentele emise de conventul din Pécsvárad între anii 1254-1526¹⁰³, nu este ferită de impedimente.

În urma acestei verificări/confruntări, a rezultat un număr de 106 documente emise cu certitudine de conventul din Dealul Orășii între anii 1264 și 1352, un număr care e posibil să nu rămână definitiv.

Potrivit documentelor păstrate (v. Anexa nr.) se observă o curbă ascendentă în activitatea de emiteră începând cu primele decenii ale secolului al XIV-lea, pentru ca apogeul să fie atins între anii 1331-1340 (30 de acte emise, cu trei mai multe, decât actele emise de capitlul episcopal de Oradea, în același interval), pentru ca din anii 1341-1350 numărul acestora să scadă drastic: 17 comparativ cu peste 80, câte se păstrează de la capitlul de Oradea, „lovitura de grație” pentru activitatea sa ca loc de adevărire reprezentând-o amintitul decret al lui Ludovic I, din anul 1351. (Raportarea la documentele emise de capitlul de Oradea s-a făcut pe baza celor edite, incluse în colecția documentară amintită).

Singura pecete a conventului din Dealul Orășii, folosită atât pentru privilegiu, cât și pentru scrisorile deschise și închise, a fost descrisă încă de Bunyitay, păstrându-se în stare foarte bună, alături de câteva acte pe care le-a confirmat: formă rotundă cu imaginea Sfântului Ștefan Protomartirul și legenda circulară „*Sigillum conventus Sancti Stephani Prothomartiris*”¹⁰⁴.

Ținând seama că activitatea locului de adevărire din Dealul Orășii s-a desfășurat în paralel cu cea a altor două instituții similare, apropiate spațial, anume capitlul episcopal și

3068 (în acest caz, doar transumptul figurează ca fiind emis de Pécsvárad, nu și documentul cadru), DL 3070 (aceeași situație ca ex. precedent), DL 3162, DL 3254, DL 31219.

⁹⁷ DL 76332. Atribuit greșit conventului din Somogyi.

⁹⁸ *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 11-12.

⁹⁹ *Ibidem*, XIV, vol. III, p. 13-14.

¹⁰⁰ *Ibidem*, XIV, vol. III, p. 302.

¹⁰¹ *DRH-C*, X, p. 66-68.

¹⁰² 1). DL 1337 (privilegiul din anul 1291); 2). DL 40477 (este inedit documentul cadru, datat 20 noiembrie 1325, regist în *Anjou-kori oklevéltár* (în continuare: *Anjou.okl.*), IX(1325), editor: Gécz Lajos, Budapest – Szeged, 1997, p. 285, nr. 527 ; transumptul, datat 22 aprilie 1314, este publicat în *Anjou.okm.*, I, p. 340-341 și *DIR-C*, XIV, vol. I, p. 224-225); 3). DL 86984 (20 martie 1315/6 martie 1327, sub formă de regist în *Anjou.okl.*, IV(1315-1317), 1996, p. 24, nr. 43 și *Ibidem*, XI(1327), 1997, p. 58, nr. 109); 4). DL 87030 (privilegiul emis la data de 21 martie 1333; scrisoarea deschisă emisă la aceeași dată, publicată în *Zichy*, I, p. 407-408; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 295); 5). DL 2532 (act emis la 4 aprilie 1329 transumat de către capitlul de Oradea la 20 iulie 1358); 6). DL 3068 (actul emis sub formă de privilegiu la data de 12 iunie 1337, păstrat sub formă de transumpt întocmit la data de 29 iunie 1341); 7). DL 2109 (este inedit documentul cadru datat 6 octombrie 1336, transumptul, datat 1 iunie 1322, este publicat în *Anjou.okm.*, I, p. 20; *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 42).

¹⁰³ Köfalvi, Tamás, *A Pécsváradí konvent hiteleshelyi oklevéltára (1254-1526)*, Szeged, 2006, 468 p.

¹⁰⁴ Bunyitay, Vincze, *op.cit.*, II, p. 390.

conventul din Sâniob (situat la aproximativ 25 de km. de Oradea) considerăm că aceasta a fost destul de intensă; desigur nu o egalează pe cea a capitlului de Oradea, dar reușește măcar, prin consecvență, să o depășească pe cea a conventului din Sâniob (activitate sporadică, în secolul al XIII-lea și două decenii la sfârșitul secolului al XV-lea).

Ce a determinat scăderea numărului de acte după anul 1340, nu știm, dar putem presupune, pe lângă consolidarea capitlului episcopal ca loc de adevărire¹⁰⁵, și ascensiunea conventului premonstratens din Lelez, care începând cu anul 1346¹⁰⁶ este tot mai prezent ca emitent de acte pentru teritorii/comitate care anterior intraseră în sfera de competență a conventului din Dealul Orăzii: Satu Mare, Szabolcs, Ugocea, Bereg. În aceste condiții, decretul regal din anul 1351, în corelație cu tendințele de centralizare instituțională la nivelul regatului, pune capăt oficial activității acestuia, în anul 1353, fiind constrâns să-și predea sigiliul autentic (tiparul), alături de celelalte „convente mici”, curții regale.

Faptul că după anul 1352, când sunt emise ultimele acte, își pierde acest drept este relevant și de scrisoarea lui Ludovic I, din 9 martie 1358, prin care cere capitlului de Oradea să recupereze din arhiva conventului premonstratens din Dealul Orăzii toate scrisorile lui Ștefan, fiul lui Laurențiu de Doby (Ungaria, fostul comitat Bihor), privitoare la moșiile sale și păstrate acolo, pentru a emite copii după acestea (cele avute de solicitant fiind pierdute, distruse)¹⁰⁷. Scrisoarea de poruncă a regelui este importantă în acest context, nu numai pentru că surprinde o stare de fapt, la câțiva ani după încetarea oficială a activității conventului din Dealul Orăzii, ca loc de adevărire, ci și pentru că dezvăluie mecanismele de întocmire a actelor, în dublu exemplar (*alia paria*), și de păstrare a acestora *in sacristia monasterii*, mecanisme care *more consueto* au fost aplicate și respectate și în această instituție emitentă.

Nu mai puțin semnificative sunt actele emise în același an (1358) de către capitlul de Oradea, respectiv scrisoarea de răspuns la amintitul mandat al regelui, datată 16 iunie¹⁰⁸, și transcrierea sub formă de copie autentică, tot a unui act emis de conventul din Dealul Orăzii (1329), făcută la cererea magistrului Turul, fiul lui Laurențiu de Săplac (Bihor), în data de 20 iulie¹⁰⁹, și care ilustrează preluarea de către capitlul episcopal (într-o oarecare măsură) a obligațiilor ce reveniseră nu cu mult timp în urmă, conventului premonstratens.

3. Tipuri de acte

Analiza diplomatică relevă aceleași tipuri de acte pe care le înregistrează activitatea oricărui loc de adevărire. Încercăm prezentarea acestora (pe baza unui total de 106

¹⁰⁵ Nu putem preciza dacă, sau în ce măsură, lucrările de restaurare și lărgire a catedralei, întreprinse de episcopul Andrei Báthori (după anul 1342) și care presupun costuri mari, au avut un rol în susținerea capitlului episcopal, ca singur for emitent de acte (deci, sursă de venituri); poate fi o ipoteză.

¹⁰⁶ Primul act cunoscut, emis de conventul din Lelez pentru un teritoriu asupra căruia își exercita influența conventul din Dealul Orăzii datează din 2 iunie 1346; este o scrisoare de chemare în judecată pentru magistrul Ioan, fiul lui Ladislau de Warada (comitatul Szabolcs), împotriva lui Ioan, fiul lui Toma, de Lazuri (comitatul Satu Mare), în: *DIR-C*, XIV, vol. IV, p. 298-299.

¹⁰⁷ *DRH-C*, vol. XI (1356-1360), editori: I. Dani, A. Răduțiu, V. Pervain, K.G. Gündisch, S. Belu, București, 1981, p. 248-250.

¹⁰⁸ *Ibidem*, XI, p. 292-293.

¹⁰⁹ *Ibidem*, XI, p. 302-303.

documente păstrate și depistate), urmărind tipologia stabilită de Franz Eckhart, ilustrată sumar în paginile anterioare, și evidențiind totodată trăsăturile specifice care le conferă particularitate, comparativ cu actele emise de instituții similare.

Majoritatea (81) sunt acte de tip *fassio*, întocmite sub formă de scrisoare deschisă sau închisă și privilegiu (10 dintre acestea), care respectă structura impusă atât de formă (*littere patentes, littere clause, privilegium*), cât și de conținutul specific (*littere compositionales, littere divisionales, littere impignoratie, littere procuratorie, littere statutorie* etc.).

Din punct de vedere al conținutului, adeveresc, în primul rând, tranzacții de proprietate: vânzare, împărțire, schimb, răscumpărare, hotărnicire de posesii, situate în comitatele: Bihor (40 de moșii menționate cel puțin o dată), Szabolcs (30 de moșii) Satu Mare (19 moșii), Ugocea (11 moșii), Bereg (6 moșii), Borsod (4 moșii), Solnoc (3 Moșii), Crasna (2 moșii), Abauj, Alba, Bekes, Dăbâca, Heves, Zemplen (câte o moșie menționată), aparținând unor neamuri și familii precum, Gutkeled, Koplen, Aba, Akus, Katha, Warada, Semjen, Kalo, Karul, Ibrany, Tholdy, Thurul etc.

Aceste date ilustrează, pe de o parte, competența teritorială a conventului din Dealul Orăzii, atât de largă, după cum se poate observa, încât risca să se „cicnească” nu numai de aria de interes a capitlului de Oradea, ci și de cea a conventului din Lelez, cu o majoritate a referințelor pentru comitatele Bihor și Szabolcs, iar pe de altă parte, baza socială reprezentată de nobilime. Indiferent de locul ocupat în propria ierarhie (de la cea mai de jos treaptă până la *barones*) nobilul este personajul central, beneficiarul dispozițiilor juridice pe care actele le autentifică; și din această perspectivă conventul din Dealul Orăzii se situează pe aceleași coordonate cu majoritatea locurilor de adeverire din regat (în spațiul apropiat, conventul din Cluj-Mănăstur face excepție, prin relația specială și cu populația urbană, nu numai din *civitas*-ul învecinat). Am ales ca reprezentative pentru relevarea acestor date actele *fassiones* deoarece sunt cele mai numeroase din totalul analizat și oferă, cel puțin din perspectivă cantitativă o imagine sugestivă asupra „extinderii” teritoriale și amplitudinii sociale, pe care a atins-o acest loc de adeverire în activitatea sa. (Menționez că actele de tip *relatio* și transumpturile se încadrează acelorași realități sociale și teritoriale).

În aceeași categorie a actelor *fassiones* care au ca obiect posesia, includem și scrisorile de întâmpinare și opreliște (*littere protestatorie et inhibitorie*), prin intermediul cărora se interzice sub orice chip înstrăinarea sau ocuparea unei proprietăți. Alături de obișnuita opreliște de înstrăinare a unei moșii (sau părți de moșie) impusă între membrii aceleași familii, semnalăm două *littere* a căror *protestatio* și *prohibitio* sunt îndreptate, una, împotriva lui Carol Robert, regele Ungariei, de către fiii lui Mykou, cu privire la ocuparea de către acesta a moșiilor *Ordou, Rakas* și *Nyry* din comitatul Ugocea (18 iunie 1322)¹¹⁰ și, a doua, împotriva lui Ștefan, voievodul Transilvaniei, de către magiștrii Nicolae, Ladislau și Desew, ziși *Wos de partibus Transsiluanis* (21 mai 1347)¹¹¹, cu privire la donarea de către acesta a moșiei lor

¹¹⁰ Pe verso: *Protestataria, pro Nicolao et Leukus, filiis Mykou, contra dominum Karolum, regem Hungarie*, în: *Anjou.okm.*, II, p. 21-22; *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 44. (DL 50719).

¹¹¹ Pe verso: *Pro Nicolao, Ladislao et Deseu magistris dictis Wos, contra dominum Stephanum, woyuodam Transsiluanum et comitem de Zonuk, ac Petrum, vicewoyuodam suum, super facto possessionis ipsorum Deuecher vocate, protestatorie et prohibitorie*, în: *DIR-C*, XIV, vol. IV, p. 661-662 (p. 361).

Deuecer (Diviciori, jud. Cluj) lui Petru, vicevoievodul Transilvaniei. Le-am semnalat nu numai pentru implicarea ca parte acuzată, a unor persoane care la momentul dat au reprezentat o autoritate politică (rege, voievod), asemenea proteste venite din partea nobililor împotriva daniilor considerate uzurpatoare pentru propriile domenii nefiind izolate, ci și pentru a releva un aspect semnificativ, legat de flexibilitatea competenței teritoriale a acestei instituții emitente. Dacă în cazul fiilor lui Mykou, recursul la conventul din Dealul Orășii poate fi justificat prin faptul că în aria de competență a acestuia intră și comitatul Ugocea (unde se află cele trei moșii împincinate) și, de asemenea, prin faptul că familia posedă proprietăți și în comitatul Bihor¹¹² (deci în presupusă vecinătate), în ceea ce îi privește pe membrii familiei Vos, apelul la acest loc de adeverire și nu la cele două *de partibus Transsiluanis*, respectiv capitlul episcopal de Alba Iulia și conventul din Cluj-Mănăstur, cum ar fi fost firesc, ar putea fi explicată, în opinia mea, la nivel ipotetic, fie prin refuzul celor două locuri de adeverire menționate, de a se implica în această *protestatio*, fie prin decizia familiei de a le „ocoli” intenționat, din motive „strategice”. Actul emis de conventul premonstratens în favoarea familiei Vos este un bun exemplu pentru a ilustra „excepția de la regulă” în ceea ce privește aria de influență teritorială.

Actele de tip *fassio* impun prezența personală a părților implicate sau reprezentarea acestora prin intermediul unui împuternicit (*procurator*), a cărui legalitate este conferită de scrisoarea de împuternicire (*littere procuratorie*). Se păstrează un asemenea tip de *littere*, emisă de conventul din Dealul Orășii la data de 20 ianuarie 1326, prin care, Nicolae, fiul lui Chanad, Nicolae, fiul lui Matei și Mogy, juzii nobililor din comitatul Szabolcs, îl împuternicesc pe Mihail, fiul lui Mihail, de Nogsemjen, de asemenea jude al nobililor, sau pe oricare altul dintre ceilalți doi nobili din același comitat, specificați în act, să îi reprezinte în fața regelui, în calitate de *verus et legitimus procurator*, până la decizia finală a procesului intentat împotriva lui Petru de Seech, comitele de Nograd¹¹³.

Mențiuni ale unor asemenea scrisori în acte emise de alte foruri/instituții¹¹⁴, demonstrează faptul că practica redactării acestora era frecventă și în cancelaria conventului din Dealul Orășii.

Declarațiile de martori și depunerile de jurămintе (pentru stabilirea apartenenței unei proprietăți, sau pentru a dovedi vinovăția sau nevinovăția unei persoane), sunt acte cu structură specifică, identificate și în producția scripturistică a conventului premonstratens. Din 8 iulie 1329 datează, spre exemplu, o *littere memorialis*, care autentifică mărturia a o sută de martori privind apartenența heleșteului Gyalmasthow (proprietatea nobililor de Warada) la moșia acestora Veresmoth (comitatul Szabolcs), formula prin care aceasta

¹¹² Rezultă din actul emis de capitlul de Agria la data de 15 august 1334. *Fejér*, XVIII/3, p. 748-751; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 335-337.

¹¹³ *Fejér*, VIII/3, p. 149 (rezumat în *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 173).

¹¹⁴ De exemplu, în actele emise de capitlul de Oradea în: 1 septembrie 1345 (*DIR-C*, XIV, vol. III, p. 251); 18 noiembrie 1352 (*DRH-C*, X, p. 162); 22 iulie 1353 (*Ibidem*, p. 225); în actele emise de Nicolae, palatinul Ungariei, în 8 mai 1349 (*DIR-C*, XIV, vol. III, p. 478); 25 martie 1353 (*Ibidem*, p. 191); în actele emise de Pavel, judele curții regale, în 25 noiembrie 1343 (*DIR-C*, XIV, vol. III, p. 165); 8 iulie 1347 (*Ibidem*, p. 344).

este consemnată fiind una obișnuită/stereotipă: *viva voce et uno ore, rite et legitime, hoc idem de verbo ad verbum proclamanda testificantes perhibuerunt testimonium veritati*¹¹⁵.

Cele 7 documente, identificate până acum, care confirmă depunerea unui jurământ¹¹⁶ pentru dezvinovățire sau împăcare definitivă (*littere compositionales*), se înserează în structura și vocabularul specifice acestora, drept urmare consemnarea acțiunii propriu-zise (a depunerii jurământului) este similară tuturor actelor din această categorie: *deposuit juramentum coram nobis ut debebat*¹¹⁷, sau mai dezvoltată: *de verbo ad verbum seriatim recitando suum deposuit juramentum ut debebat coram nobis evidenter*¹¹⁸.

Diversitatea conținutului actelor de tip *fassio* se regăsește și în cele emise de conventul din Dealul Orășii; după cum am menționat, majoritatea acestora au ca obiect tranzacțiile obișnuite legate de proprietate, dar întâlnim și donații *pro remedio anime*¹¹⁹, legate de „pătrimea fiicei” (*quarta puellaris*)¹²⁰, sau zestre¹²¹.

Structura și vocabularul actelor *fassiones* se conformează Stilionarului impus, abaterile de la cadrul riguros, fiind cazuri izolate, și avem în vedere câteva scrisori de acest tip, întocmite sub formă deschisă (*patentes*), întocmite în anul 1332, de către același notar¹²² (grafia identică), care se evidențiază printr-o redactare confuză, determinată de nerespectarea succesiunii formulelor consacrate. Astfel, dispoziția nu urmează, potrivit regulii, după expoziție (care înfățișează, de obicei, într-o formulare clară, și părțile implicate), ci se contopește cu aceasta, îngreunând înțelegerea textului.

În aceeași serie a „abaterilor”, menționăm și inserarea coroborației după dată¹²³.

Dărilor de seamă sau rapoartele (*relationes*), relativ puține (18 din totalul de 106 de documente) sunt adresate regelui, fiind emise la porunca regelui însuși (15)¹²⁴, a judeului curții (2)¹²⁵ și a magistrului Iseep, vicejudele palatinului (1)¹²⁶.

¹¹⁵ Pe verso: *Pro Pelebaro et Johanne, contra Nicolaum de Bachka, super facto testimoniorum predictorum, memorialis*, în: *Zichy*, I, p. 326-328; *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 294.

¹¹⁶ Actele emise în data de: 1). 7 iunie 1324 (*A nagykállói Kállay-család levéltára* (în continuare: *Kállay*, I, Budapeșt, 1942, p. 54-55, nr. 208; *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 125, DL 50757); 2). 7 iunie 1324 (*Kállay*, I, p. 55, nr. 207; *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 126, DL 62170); 3). 10 martie 1334 (*Kállay*, I, p. 99, nr. 420; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 317, DL 50960); 4). 29 iunie 1334 (*Kállay*, I, p. 101, nr. 432; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 323, DL 50974); 5). 25 martie 1335 (*Anjou.okm.*, III, p. 149-150; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 345); 6). 9 mai 1335 (*Kállay*, I, p. 108, nr. 465; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 348, DL 51004); 7). 27 iulie 1337 (*A nagy-Károlyi grof Karolyi család oklevéltára* (în continuare: *Károlyi*), I, Budapeșt, 1882, p. 125; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 423, DL 99563).

¹¹⁷ Actul din 27 iulie 1337, în: *Károlyi*, I, p. 125, DL 99563.

¹¹⁸ Actul din 29 iunie 1334, în: *Kállay*, I, p. 101, nr. 432; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 323, DL 50794.

¹¹⁹ Actul din 6 martie 1326, în: E. Hurmuzaki-N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor* (în continuare: *Hurmuzaki-Densușianu*), I/1, București, 1887, p. 598; *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 176-177 (cu data greșită: 10 martie), DL 98526.

¹²⁰ Actele din: 3 iunie 1338, în: *Anjou.okm.*, III, p. 466-467; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 473, DL 3162; 8 octombrie 1344, în: *Anjou.okm.*, IV, p. 449-450; *DIR-C*, IV, vol. IV, p. 211, DL 3724.

¹²¹ Actul din 25 septembrie 1350, în: *Károlyi*, I, p. 186-1887; *DIR-C*, XIV, vol. IV, p. 551-552, DL 98564.

¹²² De exemplu, actele emise în 10 iunie 1332, în: *Tört. Tár*, 1900, p. 392; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 271, DL 32219 și 21 septembrie 1332, în: *Kállay*, I, p. 92, nr. 391; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 277-278, DL 50930.

¹²³ Actul din 6 martie 1326 (vezi nota 119).

Cuprinzând în text, potrivit Stilionarului, porunca sub formă de transumpt, sau doar menționarea acesteia, rapoartele sunt întocmite destul de prompt (la scurt timp după emiterea solicitării) și vizează, din punct de vedere al conținutului, împărțiri și hotărniciri de moșii, chemări în judecată și cercetări ale unor samavolnicii. Așa cum am menționat deja, întocmirea actelor de tip *relatio* implică direct locul de adevărire în procedura judiciară, prin intermediul omului de mărturie (*homo pro testimonio*), desemnat pentru „a fi de față”.

Din inventarul oamenilor de mărturie identificați pentru intervalul temporar dat (vezi Anexa nr. ...), rezultă că în această calitate au fost desemnați clerici din corul bisericii, *fratres* din convent, în mod frecvent notarii cancelariei (și un protonotar, și un *litteratus*), dar și „familiarii” (laici și un cleric) ai așezământului (*familiares domus nostre*). Prezența frecventă a notarului și a „familiarilor” ca *homines pro testimonio fidedigni*, reprezintă un fapt/aspect ce diferențiază locul de adevărire din Dealul Orășii de așezăminte similare (capitluri, convente, care trimit doar oameni din interior, potrivit dispozițiilor regale, arareori notarul), dar practicat de premonstratenși după cum constată Kumorovitz L. Bernát pentru conventul din Lelez¹²⁷ și Tóth Szabó Pál pentru cel din Jassov¹²⁸.

Primul om de mărturie al conventului din Dealul Orășii, pe care îl cunoaștem, este magistrul Toma, notarul cancelariei, potrivit unui document din anul 1295 (martie 20), păstrat în original¹²⁹. Fără a ridica suspiciuni, actul confirmă (sub formă de *fassio*), înțelegerea și împăcarea comitelui Petru de Eyka (Ayka, comitatul Veszprem) cu fiii lui Roland, în privința pământurilor lor, numite Wasari (a.d. în jud Bihor) și hotărnicirea acestora, într-o procedură atipică, anume doar în prezența magistrului Toma, notarul locului de adevărire, aflat la fața locului, în calitate de *homo pro testimonio* (nu și a altui reprezentant al vreunei instituții: rege, palatin etc.). În ceea ce privește numele ultimului om de mărturie cunoscut, respectiv Toma, *familiaris domus nostre*, acesta este relevat de două *relationes* emise în anii 1351 (9 martie)¹³⁰ și 1352 (6 octombrie)¹³¹.

¹²⁴ Actele din: 1). 14 mai 1319 (*Zichy*, I, p. 163-165; *DIR-C*, XIV, vol. I, p. 313-315, DL 76249); 2). 9 februarie 1321 (*Anjou.okm.*, I, p. 596-597; *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 3, DL 50687); 3). 4 aprilie 1329 (DL 2532); 4). 18 octombrie 1331 (*Fejér*, VIII/3, p. 521-523; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 36-37); 5). 20 octombrie 1332 (*Fejér*, VIII/3, p. 672-673; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 282, DF 285792); 6). 20 decembrie 1333 (*Károlyi*, I, p. 82-83; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 31-311, DL 98533); 7). 18 martie 1336 (*Kállay*, I, p. 114, nr. 492; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 373-374, DL 51031); 8). 15 iunie 1343 (*Kállay*, I, p. 163, nr. 709; *DIR-C*, XIV, vol. IV, p. 145, DL 51249); 9). 10 iunie 1344 (*DIR-C*, XIV, vol. IV, p. 627 și p. 193-194, DF 253790); 10). 24 septembrie 1348 (*Kállay*, I, p. 218, nr. 953; *DIR-C*, XIV, vol. IV, p. 451, DL 51489); 11). 24 septembrie 1348 (*Kállay*, I, p. 219, nr. 954; *DIR-C*, XIV, vol. IV, p. 451, DL 51489 și DL 51490); 12). /19/ iunie /1349/ (*DIR-C*, XIV, vol. IV, p. 690-691 și p. 484-485, DL 30649); 13). 9 martie 1351 (*DRH-C*, X, p. 16-18, DF 257703); 14). 15 noiembrie 1351 (*DRH-C*, X, p. 78, DL 77013); 15). 6 octombrie 1352 (*DRH-C*, X, p. 155-156, DF 253443).

¹²⁵ Actele din: 9 februarie 1321, în: *Anjou.okm.*, I, p. 596-697, *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 3, DL 50687; 6 octombrie 1346, în: *Kállay*, I, p. 195-196, nr. 852, *DIR-C*, XIV, vol. IV, p. 318, DL 51391.

¹²⁶ Actul emis în 5 august 1341, în: *DIR-C*, XIV, vol. IV, p. 583-585 și p. 42-44, DF 278510.

¹²⁷ Kumorovitz, Bernát L., *Leleszi okl.*, p. 3.

¹²⁸ Tóth-Szabó, Pál, *Jászói konv.*, p. 116.

¹²⁹ *Codex dipl. patr.*, VIII, p. 347-348; *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 410-411 (DF 278504).

¹³⁰ *DRH-C*, X, p. 16-17 (DF 257703).

Remarcăm ca un aspect particular, la însemnările de pe verso-ul actelor de acest tip, specificarea, în majoritatea cazurilor (cu un rând mai sus /deasupra textului), a destinatarului, respectiv regele Ungariei, sub forma *domino regi*¹³².

Pe lângă numărul redus, comparativ, cu cel al actelor de tip *fassio*, mai sesizăm în cazul rapoartelor o intensificare a emiterii lor pe parcursul deceniilor patru și cinci ale secolului al XIV-lea, în intervalul anilor 1341-1350 fiind întocmite 8 din cele 18 *relationes* cunoscute.

Și în cazul conventului din Dealul Orășii, actele de tip *relatio* sunt relevante nu numai pentru activitatea scripturistică (redactarea în sine), ci și pentru rolul activ pe care acesta l-a avut în diferitele etape ale procedurii juridice, întocmirea rapoartelor presupunând prezența la fața locului a reprezentantului legal al locului de adevărire și consemnarea acțiunilor pe baza unui concept, redactat adesea *ad faciem*.

Din punct de vedere al structurii și formulelor tipice, acestea corespund fiecărei categorii în parte (*littere citatorie*, *littere inquisitorie*, *littere reambulatorie* etc), aspectele particulare semnalate nealterând tiparul consacrat de Stilionar.

Prin structura specifică, ușor recognoscibilă, **transumpturile** (*transumpta*) reprezintă o categorie aparte și în activitatea locului de adevărire din Dealul Orășii: sunt păstrate 7¹³³, dintre care 5, întocmite sub formă de privilegiu.

Copiile redactate de conventul premonstratens sunt emise la solicitarea unor persoane particulare (nu în urma unui mandat), motivația, în majoritatea cazurilor, constând în nevoia de confirmare a originalului *uberiorem ad cautelam*. Remarcăm că cele 5 transumpturi, alcătuite/întocmite sub formă de privilegiu, transcriu acte emise anterior de convent (sub formă de scrisoare deschisă), elaborarea în formă de privilegiu, reprezentând etapa firească și legală în întărirea puterii de autentificare a acestora. Întâlnim și situația inversă, respectiv cererea ca un privilegiu (emis de către Ștefan al V-lea, regele cel tânăr al Ungariei, în anul 1268) să fie transumat pentru a proteja originalul¹³⁴.

Cel mai vechi transumpt cunoscut este emis în anul 1319 și transcrie *propter vetustatem et antiquitatem* un act al capitlului din Győr (din anul 1244), despre care se precizează doar că este redactat sub formă de *littere patentes* și că prezintă pecetea atârnată (*sigillo pendenti eiusdem capituli consignatas*), fără specificarea altor elemente

¹³¹ *Ibidem*, p. 155-156 (DF 253443).

¹³² De exemplu, actul emis în 15 iunie 1343, însemnare pe verso: *Domino regi. Pro Ladislao, filio Michaelis, de Nogsemjen, contra Corradum, filium Nicolai de Gyozege, ad quindenas festi Nativitatis* (vezi nota 124, nr. 7) sau cel din 6 octombrie 1352 (vezi nota 124, nr. 14).

¹³³ 1). 7 septembrie 1319 (*DIR-C*, XIV, vol. I, p. 326, /DF 253415/, în trans. act. din 1244); 2). 20 noiembrie 1325, /DL 40477/, în trans. act. din 22 aprilie 1314); 3). 6 martie 1327, /DL 86084/, în trans. act. din 20 martie 1315); 4). 17 august 1329 (*A Köröszégi és Adorjani grof Csáki család története* (în continuare: *Csáky*), I, Budapest, 1919, p. 61-62; *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 297-298, în trans. act. din 1268); 5). 6 octombrie 1336, /DL 2109/, în trans. act. din 1 iunie 1322); 6). 29 iunie 1341, /DL 3070/, în trans. act. din 12 iunie 1337); 7). 23 iulie 1351 (regist în: *DRH-C*, X, p. 45, DL 4169, în trans. act. din 13 ianuarie 1351). Transumpturile de la nr. 2, 3, 5, 6, 7, sunt întocmite sub formă de privilegiu.

¹³⁴ Vezi nota 133, nr. 4.

doveditoare ale autenticității¹³⁵. Transumpturile ulterioare devin tot mai conforme Stilionarului stabilit în cancelaria regală, astfel că în documentul cadru sunt precizate, cu formulele uzitate, mai elaborate¹³⁶, sau laconice¹³⁷, elementele care atestă autenticitatea originalului și exactitatea transcrierii.

O categorie de acte care se detașează vizibil din punct de vedere al aspectelor formale, o constituie **privilegiile** (*privilegia*). Scrisorile privilegiale emise de conventul din Dealul Orășii întrunesc caracteristicile specifice acestei categorii, respectiv forma solemnă, pe suport de pergament, redactarea îngrijită cu inițiala ornată, pecetea (unică) atârnată de șnur verde (un caz în care șnurul e combinat cu fir roșu¹³⁸ și unul în care șnurul are culoarea roșie¹³⁹), și ca formă de autentificare suplimentară, chirograful (literele A B C tăiate).

Redactate după modelul privilegiilor regale simple, acestea se caracterizează printr-un stil sobru în care arenga își găsește arareori locul¹⁴⁰, dar care respectă structura internă specifică tipului de act: *fassio* sau *transumptum*.

Din totalul actelor păstrate, ce prezintă caracteristicile menționate (21), am identificat 15 exemplare, care menționează în coroborare caracterul privilegial¹⁴¹ (le considerăm privilegii „depline/absolute”).

Din cele 15 privilegii, 5 sunt transumpturi, confirmări ale unor acte emise anterior de convent, sub formă de *littere patentes*, celelalte corespunzând actelor de tip *fassio*.

Ca aspect particular, sesizabil, în general, la privilegiile emise de convente, remarcăm lipsa numelor membrilor conventuali în protocolul final, situație întâlnită, de exemplu, și în actele emise de așezămintele premonstratense din Lelez¹⁴² și Jassov¹⁴³. Tot

¹³⁵ Vezi nota 133, nr. 1.

¹³⁶ De exemplu: (1325): *predictas litteras non abollitas nec in aliqua sui parte viciatas, de verbo ad verbum presentibus inseri fecimus, sigillo nostro pendentem roborandas* (vezi nota 133, nr. 2, DL 40477); sau (1336): *ipsas litteras non abrasas, non cancellatas nec quovismodo viciatas ymo omni integritate pollentes in formam privilegiale de verbo ad verbum rescribi fecimus* (vezi nota 133, nr. 5, DL 2109).

¹³⁷ De exemplu: (1351): *easdem ratas habentes de verbo ad verbum /in modum et formam nostri privilegii/rescribi fecimus* (vezi nota 133, nr. 7).

¹³⁸ Privilegiu emis în 13 martie 1332, în: *Zichy*, I, p. 386-387; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 260, DL 76449.

¹³⁹ Privilegiu emis în 14 mai 1319, în: *Zichy*, I, p. 163-165; *DIR-C*, XIV, vol. I, p. 313-315, DL 76249.

¹⁴⁰ Construită pe tema importanței scrierii în fixarea faptelor, condamnate la uitare în trecerea timpului, arenga apare destul de rar în actele (chiar și în cele privilegiale) emise de conventul din Dealul Orășii. O regăsim, de exemplu, în privilegiile date: 13 martie 1332 (vezi nota 138); 23 iulie 1351 (vezi nota 133, nr. 7).
¹⁴¹ 1). 1291 (DL 1337); 2). 27 iunie 1320 (*Zichy*, I, p. 5-6; *DIR-C*, XIV, vol. I, p. 357-358, DL 76268); 3). 28 iunie 1320 (*Anjou.okm.*, I, p. 566-568; *DIR-C*, XIV, vol. I, p. 358-360, DL 1998); 4). 16 septembrie 1326 (*Anjou.okm.*, VII, p. 72-73, *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 196, DF 254239); 5). 2 martie 1329 (*Zichy*, I, p. 319-320, *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 269-270, DL 82533); 6). 13 martie 1332 (*Zichy*, I, p. 386-387, *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 260, DL 76449); 7). 21 martie 1333 (DL 87030); 8). 26 mai 1336 (*Anjou.okm.*, III, p. 279-280, *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 388, DL 3006); 9). 17 august 1336 (*Anjou.okm.*, III, p. 286-287, *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 301, DL 3012); 10). 31 octombrie 1342 (*Anjou.okm.*, IV, p. 270, *DIR-C*, XIV, vol. IV, p. 107, DL 3524). Cele 5 transumpturi întocmite sub formă de privilegiu apar la nota 133, nr. 2, 3, 5, 6, 7.

¹⁴² Kumorovitz, Bernáth L., *Leleszi okl.*, p. 2. Sunt cazuri izolate în care documentul înregistrează numele membrilor conventuali, precum în cel emis în anul 1354, de exemplu: *presentibus religiosus viris fratribusque domino preces fungentibus, Philippo custode, Johanne priore, Nicolao procuratore domus et aliis ceteris fratribus interessentibus negotio premissis* (*Ibidem*, p. 26, nota 17).

ca o particularitate a privilegiilor întocmite de conventul din Dealul Orășii, semnalăm debutul protocolului inițial cu adresa, care precede intitulăția (în cele mai multe cazuri)¹⁴⁴.

În ceea ce privește conținutul privilegiilor, acesta se concentrează pe relația de proprietate asupra pământului, prin confirmarea unor vânzări și danii de posesii *in perpetuum*, caracterul definitiv și inalienabil, din punct de vedere juridic al acestora, fiind asigurat de respectarea procedurilor anterioare emiterii, după cum este relevat de clausula frecvent inserată în scrisorile deschise: *et cum presentes nobis fuerat reportate nostrum super hoc privilegium conferimus* (1350)¹⁴⁵.

Cel mai vechi privilegiu emis de conventul din Dealul Orășii, pe care îl cunoaștem, datează din anul 1291 (*fassio*, donația unei moșii din comitatul Heves)¹⁴⁶, iar ultimul, din anul 1351 (*transumptum*, confirmarea unei hotărâniciri în comitatul Bihor)¹⁴⁷, întâmplător, singurele din această categorie, fără chirograf.

Considerăm ilustrativ ca privilegiu-transumpt, atât din punct de vedere al caracteristicilor formale, cât și din punct de vedere al structurii și formulelor specifice, pe cel emis la data de 6 martie 1327 (fig. ...) care, prin inițiale ornate realizează o delimitare vizibilă între actul transcris și documentul cadru¹⁴⁸. Întocmit la cererea magistrului Perbarth, fiul lui Aladar, de Warada (comitatul Szabolcs), privilegiul se construiește având la bază (având ca nucleu) o scrisoare deschisă a conventului, din data de 20 martie 1315, privind un schimb de moșii¹⁴⁹, coroborarea fiind explicită în acest sens: *nos igitur consideratis dignis et iustis ac licitis petitionibus ipsius magistri Perbarth favorabiliter inclinati easdem nostras litteras patentes de verbo ad verbum presentibus inserendo, nostro privilegio et munimine pendentis nostri sigilli duximus confirmandas*.

Elementele protocolului inițial se succed în ordinea reglementată de Stilionar, intitulăția fiind cea obișnuită în cazul privilegiilor, numele prepozitului fiind însoțit de o sintagmă menită să justifice caracterul divin al *dignitas*-ului: *Petrus, divina paciencia, prepositus monasterii Sancti Stephani Prothomartiris de Promontorio Waradiensis et conventus loci eiusdem*¹⁵⁰. Adresa: *omnibus Christi fidelibus presentibus pariter et futuris*

¹⁴³ Tóth-Szabó, Pál, *Jászóki konv.*, p. 116. De asemenea, sunt rare și documentele emise de acest convent în care figurează numele membrilor, un exemplu în acest sens datând din anul 1317: *Michaele preposito, Marco priore, Dyonisio sacristario, Paulo officiali, Nicolao sacerdote notario, existentibus* (*Ibidem*).

¹⁴⁴ De exemplu, privilegiul din data de 13 martie 1332: *Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presens scriptum inspecturis* (vezi nota 141, nr. 5).

¹⁴⁵ Károlyi, I, p. 187.

¹⁴⁶ Vezi nota 141, nr. 1. Comparativ, cel mai vechi privilegiu păstrat emis de conventul din Lelez datează din anul 1271 (Kumorovitz, Beráth L., *Leleszi okl.*, p. 14).

¹⁴⁷ Primul privilegiu, 1291: *in cuius rei testimonium perpetuamque firmitatem litteras privilegiales, nostri sigilli munimine presentes duximus muniendas* (vezi nota 141, nr. 1); ultimul privilegiu, 23 septembrie 1351: *in cuius rei testimonium et memoriam presentes litteras nostras privilegiales eidem concessimus munimine roboratas* (vezi nota 133, nr. 7).

¹⁴⁸ Vezi nota 133, nr. 3.

¹⁴⁹ Actul emis la 20 martie 1315 privind schimbul moșiilor *Monoros* cu *Aykminoris* (comitatul Szabolcs) se păstrează și în original (*Zichy*, I, p. 150, *DIR-C*, XIV, vol. I, p. 229, DL 76239) și sub formă de transumpt în privilegiul de față.

¹⁵⁰ În intitulăția privilegiilor numele prepozitului este urmat de sintagma *divina paciencia*, sau, cum apare în privilegiul din anul 1291, *miseracione divina* (DL 1337), ambele formule fiind caracteristice actelor emise de conventele premonstratense, după cum afirmă Tóth-Szabó, Pál, *Jászóki konv.*, p. 116.

presens scriptum inspecturis, mai elaborată decât în actele simple/obișnuite, este urmată de salutație: *salutem in omnium salvatore*.

Textul debutează cu arenga, care evidențiază rolul cuvântului scris în conservarea faptelor, condamnate uitării (*dignum est ut acta temporaliter litterarum patrocinio fulciantur*), pentru ca notificația și expoziția să pregătească, conform tiparului/tipicului, transumarea actului solicitat *maiolem ad cautelam*. Observăm lipsa formulei obișnuite de autentificare a actului transcris, prezentă de obicei și în cazul transcrierii propriilor scrisori, după cum o demonstrează un alt privilegiu (*predictas litteras nostras non cancellatas, non abrasas, non abolitas, nec in aliqua sui parte inciatas, de verbo ad verbum presntibus inseri fecimus*¹⁵¹), textul încheindu-se cu coroborația.

Protocolul final include doar data simplă, obișnuită conform calendarului bisericesc: *datum sexta feria proxima ante dominicam Reminiscere, anno domini M CCC XX septimo*.

În ceea ce privește competența teritorială acoperită de privilegiu, remarcăm că ea coincide cu cea a majorității actelor emise de conventul premonstratens (*fassiones-littere patentes*), cu o excepție pe care o semnalăm, anume scrisoarea privilegială emisă la data de 31 octombrie 1342, prin care se autentifică vânzarea *in perpetuum* a unei moșii din *Veteris Buda* (comitatul Pesta), beneficiarul fiind magistrul Ștefan, *specialis notarius domini nostri regis*¹⁵².

În aceeași categorie (*privilegia*), cred/consider că putem include și cele 6 acte, care deși prezintă toate caracteristicile unui privilegiu, nu consemnează în coroborație specificarea acestui fapt/aspect¹⁵³. Emise concomitent (sau în ani apropiați) cu privilegiile denumite ca atare în coroborație, aceste acte, întocmite după modelul *fassio* (5) și *relatio* (1)¹⁵⁴ au ca obiect schimbul și împărțirea de moșii, donații legate de *quarta puellaris* sau *pro salute anime* și o hotărnicire săvârșită la mandatul regelui, coroborația fiind construită în formula: *in cuius rei testimonium perpetuamque stabilitatem presentibus contullimus sigilli nostri autenticy et pendentimunimine roboratas ac alphabeto intercisas /1338*¹⁵⁵ (cu variante). Caracterul definitiv, din punct de vedere juridic, al reglementărilor cuprinse în aceste acte, precum și aspectele formale, îndreptătesc includerea lor în categoria privilegiilor, motiv pentru care le-am și semnalat în acest context.

Observații generale

Această succintă prezentare a tipologiei actelor emise de conventul din Dealul Orășii ne permite conturarea unei imagini asupra activității scripturistice a acestui loc de

¹⁵¹ Actul din 20 noiembrie 1325 (DL 40477).

¹⁵² Vezi nota 141, nr. 10.

¹⁵³ 1). 12 aprilie 1313 (*Károlyi*, I, p. 42-43, *DIR-C*, XIV, vol. I, 209-210, DL 98514); 2). 14 mai 1319 (*Zichy*, I, p. 163-165, *DIR-C*, XIV, vol. I, p. 313-315, DL 76249); 3). 14 decembrie 1323 (*Zichy*, I, p. 248-249, *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 98-99, DL 76332); 4). 6 martie 1326 (*Hurmuzaki-Densușianu*, I/1, p. 598, *DIR-C*, XIV, vol. II, p. 176-177, DL 98526); 5). 2 februarie 1335 (*Anjou.okm.*, III, p. 130-131, *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 343-344, DL 2882: se păstrează ambele exemplare ale actului, chirograf, fiind vizibile literele A B C tăiate, în partea inferioară, respectiv, superioară a acestora); 6). 3 iunie 1338 (*Anjou.okm.*, III, p. 466-67, *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 473, DL 3162).

¹⁵⁴ Vezi nota 153, nr. 2.

¹⁵⁵ Vezi nota 153, nr. 6.

adeverire. Funcționând în același cadru legislativ ca instituțiile similare din regat, conventul din Dealul Orășii se conformează acelorași reguli, actele emise de acesta prezentând caracteristicile specifice fiecărei categorii (sau fiecărui tip) în parte, în funcție de Stilonarul stabilit și impus de către cancelaria regală. Particularitățile sunt determinate de specificul așezământului (convent premonstratens), fapt ce determină regăsirea unora dintre acestea și la actele emise de așezăminte similare (Lelez și Jassov de exemplu).

Pe suport de pergament sau hârtie, cu scrierea cursivă gotică sau documentară solemnă (minuscula), actele emise de conventul din Dealul Orășii au un aspect îngrijit, în care ștersăturile sau erorile sunt rare¹⁵⁶.

Ținând seama că cel mai vechi document păstrat, scris pe hârtie, din regatul Ungariei, pe care îl cunoaștem, datează din anul 1310¹⁵⁷, considerăm că actele redactate pe acest suport de către locul de adeverire din Dealul Orășii sunt printre cele mai timpurii: 10 martie 1334 (*fassio*, depunere de jurământ)¹⁵⁸, 18 martie 1336 (*relatio*)¹⁵⁹, 30 iulie 1341 (*relatio*)¹⁶⁰, 5 august 1341 (*relatio*)¹⁶¹, numărul acestora fiind destul de ridicat în intervalul temporal dat, fapt ce sugerează adoptarea (cu ușurință) a acestui material alături de pergament. Ca repere comparative menționăm, în primul rând, conventul din Lelez, ca așezământ premonstratens, care emite pe hârtie prima *relatio* în anul 1325, iar prima *littere patentes* în anul 1366¹⁶²; în spațiul transilvan, capitlul din Alba Iulia, în anul 1324¹⁶³ și conventul din Cluj Mănăștur în anul 1348¹⁶⁴.

În ceea ce privește corectitudinea din punct de vedere juridic a emiterii actelor, constatăm, potrivit surselor păstrate, că atât în misiunile externe conventului (participări la hotărniciri, chemări la judecată etc.), cât și în redactarea propriu-zisă, locul de adeverire din Dealul Orășii a respectat, în general, procedurile și etapele specifice, cu două excepții pe care am reușit să le depistez, anume, emiteria la aceeași dată (21 martie 1333¹⁶⁵,

¹⁵⁶ Exemplu de eroare prin omisiune, pe verso-ul actului din 23 martie 1320: *super solutione viginti marcarum fini argenti ad octavas beati Iacobi apostoli, contra Ladislaum, filium Michaelis, filii/ Wbul, pro Stephano, filio eiusdem /Michaelis, filii/ Wbwl*. Completarea noastră este marcată de paranteze drepte. Din act rezultă că cei doi, Ladislau și Ștefan, sunt frați buni după tată (numit Mihail). *Anjou.okm.*, I, p. 556, *DIR-C*, XIV, vol. I, p. 346, DL 50673

¹⁵⁷ Jakó, Zsigmond, *Paleografia latină cu referire la Transilvania (secolele XII-XV)*, în: *DIR -C*, Introducere I, București, 1956, p. 178.

¹⁵⁸ *Kállay*, I, p. 99, nr. 420; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 317, DL 50960.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 114, nr. 495; *Ibidem*, p. 373-374, DL 51031.

¹⁶⁰ *DIR-C*, XIV, vol. IV, p. 582-583 (p. 40-41), DF 278508.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 583-585 (p. 42-44), DF 278510.

¹⁶² Kumorovitz, Bernáth L., *Leleszi okl.*, p. 13.

¹⁶³ Vekov, Károlyi, *op.cit.*, p. 230.

¹⁶⁴ Jakó, Zsigmond, *Paleografia latină (op. cit.)*, p. 179.

¹⁶⁵ În data de 21 martie 1333 conventul confirmă sub formă de *littere patentes* vânzarea pe veci de către Ioan, fiul lui Ioan, de Wolkan (com. Szabolcs) lui Ioan, fiul lui Ladislau, de Warada (com. Szabolcs) a unei jumătăți din moșia Pethe (com. Satu Mare, azi Petea, jud. Satu Mare), cu specificarea, în coroborare, că aceasta va fi transcrisă sub formă de privilegiu (*in modum et formam nostri privilegii redigi fecimus*) când va fi prezentată din nou în fața conventului, în: *Zichy*, I, p. 407-408; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 295, DL 76470. Fără să aștepte succesiunea firească și legală a etapelor, în aceeași zi, conventul emite și scrisoarea privilegială (*littere nostras privilegiales ... eidem concessimus*), cu o grafie diferită de cea a scrisorii deschise (DL 87030).

respectiv, 12 iunie 1337¹⁶⁶) și a scrisorii deschise și a privilegiului pentru aceeași *fassio* (vânzare *in perpetuum* a unei moșii, în ambele cazuri). În ce măsură aceste abateri de la regulă (privilegiul se emite legal după efectuarea procedurilor precizate în scrisoarea deschisă) sunt simple „derapaje”, scăpări, sau dimpotrivă rezultatul unei intenții anume, de a proteja/favoriza una dintre părțile implicate, este dificil de precizat.

Din aceeași perspectivă devine dificilă și „decodificarea” documentului din data de 11 martie 1333, emis de capitlul episcopal de Oradea¹⁶⁷, care adeverește plângerea lui Ioan, fiul lui Petru, de Chahal (comitatul Satu Mare, azi în Ungaria), îndreptată împotriva lui Ioan, fiul lui Toma. Acesta din urmă este acuzat de faptul că, adesea, a prezentat în fața conventului din Dealul Orăzii, spre „înnoire” și confirmare, scrisori false, întărite cu „peceți false și rupte”. Așadar, prin intermediul actului de față, Ioan de Chahal solicită ca nici o scrisoare „înnoită în orice fel și în orice biserică”, pe care acuzatul ar prezenta-o ca doveditoare pentru dreptul de stăpânire asupra posesiilor sale, să nu fie luată în considerare ca adevărată. În ce măsură acuzația este îndreptățită, nu putem ști; după cum nu știm dacă acele scrisori erau într-adevăr false, sau doar marcate de trecerea timpului. Desigur, discuția asupra acestui document poate fi abordată din mai multe perspective/direcții: presupunând că, într-adevăr, acele acte erau false, trebuie să acceptăm implicarea unui alt loc de adevărire în mistificarea lor, ceea ce nu ar fi exclus. De asemenea, nu există certitudinea că aceste scrisori au și fost „înnoite” de către conventul premonstratens, prezentarea „adesea” a acuzatului în fața locului de adevărire semnificând/echivalând, probabil, cu tot atâtea tentative de obținere a actelor (ca urmare a unui refuz). Fără a exclude posibila implicare a conventului din Dealul Orăzii în „autentificarea” unor scrisori îndoielnice (la nivel ipotetic) consider că plângerea lui Ioan de Chahal, poate fi privită dintr-o dublă perspectivă: ca o reală/îndreptățită acuză, sau, ca o posibilă „manevră” de susținere a propriului interes, deci cu oarecare rezerve. Implicarea conventului premonstratens în „practici ilegale” de emiteră a actelor nu poate fi susținută din punct de vedere documentar, de aceea, în opinia mea, aceasta nu poate constitui pretextul (sau motivul) pentru care își încetează activitatea la mijlocul veacului al XIV-lea, alături de alte „convente mici”.

4. Cancelaria și arhiva

Despre cancelaria conventului din Dealul Orăzii informațiile sunt indirecte, furnizate de actele emise, care prin tipul și forma lor demonstrează respectarea Stilionarului (care se regăsește în toate cancelariile locurilor de adevărire). Deși nu se păstrează nici un concept, prin analogie cu activitatea desfășurată în alte cancelarii, mai bine documentată, consider că și aici procedura întocmirii a urmat aceeași cale.

¹⁶⁶ La data de 12 iunie 1337 conventul confirmă sub formă de *littere patentes* vânzarea pe veci de către Ioan, fiul lui Egidiu, de Pauli (com. Satu Mare, azi în Ungaria) a unei jumătăți din moșia Pauli, magistrului Dionisie zis Magyar, în: *Anjou.okm.*, III, p. 373-374; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 418, DL 3070. În aceeași zi, conventul emite și scrisoarea privilegială care confirmă această vânzare *in perpetuum* (DL 3068). Ambele acte (scrisoarea deschisă și privilegiul) se păstrează doar sub formă de transumpt în două acte emise la aceeași dată (29 iunie 1341) de către conventul din Dealul Orăzii (DL 3068 și DL 3070).

¹⁶⁷ *Anjou.okm.*, III, p. 9; *DIR-C*, XIV, vol. III, p. 294, DF 253421.

În ceea ce privește valoarea taxei percepute pentru eliberarea actelor, probabil că este similară cu cea impusă de către locurile de adevărire (și, în general, de către instituțiile emitente) în funcție de forma și tipul actului.

Tot propriile acte emise ne dezvăluie și numele unor notari, a unui protonotar și a unui *litteratus*, ceea ce sugerează existența unui personal organizat ierarhic. După cum am specificat, notarii conventelor premonstratense sunt trimiși, adesea, ca oameni de mărturie, și în această calitate sunt identificați toți cei pe care îi cunoaștem din acest loc de adevărire, primul /notar atestat/ fiind magistrul Toma, menționat ca *homo pro testimonio* în anul 1295¹⁶⁸. Comparativ, la conventul premonstratens din Jassov, primul notar este atestat în anul 1317¹⁶⁹, iar la Lelez, în anul 1350¹⁷⁰.

Prin analogie cu situația din alte convente care au funcționat ca locuri de adevărire știm că în fruntea cancelariei se află custodele (*custos*) care este și păstrătorul sigiliului (spre deosebire de capitlu, unde cancelaria este condusă de lector). Nici unul dintre documentele păstrate nu consemnează numele vreunui *custos* din convent, spre deosebire de Lelez, de exemplu, unde lista acestora pentru anii 1271-1569, înregistrează 31 de nume, dintre care 10 până în anul 1350¹⁷¹.

O bună funcționare a cancelariei se bazează și pe o bună organizare a arhivei, care păstrează, în primul rând, un exemplar (*aliud par*) al fiecărui act redactat, fapt relevant și pentru conventul din Dealul Orășii, de amintitul document emis de către Ludovic I, la data de 9 martie 1358, prin care solicită canonicilor din capitlu de Oradea să aducă din *sacristia monasterii sancti Stephani Prothomartiris de Promontorio Waradiensi*, unde *more consueto ad conservandam reposita haberentur*, se află câte un exemplar al actelor lui Ștefan, fiul lui Laurențiu, de Doby, referitoare la moșiile sale (acte pierdute de către acesta) și să le transcrie sub sigiliul propriu¹⁷². Îndeplinirea poruncii regale de către capitlu de Oradea (raportul din data de 16 mai 1358)¹⁷³ demonstrează nu numai organizarea bună a arhivei (prin regăsirea cu ușurință a actului căutat) la câțiva ani după încetarea oficială a activității conventului, ci și conformitatea din punct de vedere juridic, formal și structural al acestuia, cercetarea (*diligenti examinacione*) nedescoperind nici un impediment în a-l transcrie sub propria pecete¹⁷⁴. Ca o mărturie în plus a încetării funcției de loc de adevărire pentru conventul din Dealul Orășii, apare și precizarea din același

¹⁶⁸ Actul emis la data de 20 martie 1295 privind hotărâmicirea pământurilor numite Wasari (a.d. jud. Bihor) făcută *per magistro Thoma notario nostro*, în: *Codex dipl. par.*, VIII, p. 347-348; *DIR-C*, XIII, vol. II, p. 410-411, DF 278504. Vezi Anexa nr. 1.

¹⁶⁹ Tóth-Szabó, Pál, *Jászói konv.*, p. 116.

¹⁷⁰ Kumorovitz, Bernáth L., *Leleszi okl.*, p. 8.

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 19.

¹⁷² *DRH-C*, XI, p. 248-249.

¹⁷³ *Ibidem*, XI, p. 292-293.

¹⁷⁴ ... *iamdictis litteris privilegialis easdem de verbo ad verbum perlegendes, non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte viciatas, seu corruptas, dilligenti examinacione premissa comperiendo transcribi fecimus et presentibus totaliter insertas, pendentis et autentici sigilli nostri munimine roborando ... duximus concedendas* (*Ibidem*, XI, p. 292). Vezi și actul emis de capitlu de Oradea la cererea magistrului Turul de Zeplak (Săplac, jud. Bihor) în data de 20 iulie 1358 (*Ibidem*, XI, p. 302-303), care transcrie un act al conventului din Dealul Orășii din 4 aprilie 1329 (DL 2532).

document, potrivit căreia originalul actului transumat nu mai este restituit conventului, ci depus în arhiva proprie a capitlului (*originale earundem in conservatorio ecclesie nostre in specie reponentes*).¹⁷⁵

Păstrarea unuia dintre exemplarele actului în casete (ordonate, după cum se presupune, în funcție de moșie sau comitat) este dovedită și de inserarea de pe verso-ul privilegiului emis la data de 28 iunie 1320: *Ewr et Pathyud ac Gerenz; istius aliud par est in alia cista cum privilegiis et litteris communis*, celălalt exemplar fiind depus, tot în arhiva conventului, astfel încât regăsirea facilă a acestuia să fie posibilă, în cazul unei solicitări (*si secundum par peteretur, tamen valebit*)¹⁷⁶. Nu știm în ce formă sunt adăpostite actele private (de familie) în arhivă, *in propria sua cista*¹⁷⁷, sau în casete comune, dar practica păstrării acestora în arhiva conventului este mărturisită și de cele două exemplare ale actului emis la data de 2 februarie 1335, regăsite *in sacristia* locului de adevărire¹⁷⁸.

Organizată și păzită de către custode, arhiva își păstrează, după cum am constatat, ordinea, rigoarea, și după încetarea activității conventului ca loc de adevărire, fiind preluată la sfârșitul secolului al XV-lea de către capitlul colegial fondat în fostul așezământ premonstratens¹⁷⁹.

Concluzii /provizorii/

Deși a funcționat doar aproximativ o sută de ani, și numărul documentelor păstrate este relativ redus (prin comparație cu alte locuri de adevărire ce au avut o funcționare îndelungată), conventul premonstratens din Dealul Orășii rămâne unul dintre emitenții importanți de acte în perioada cuprinsă între mijlocul veacului al XIII-lea și mijlocul veacului următor, ceea ce îi asigură un loc bine definit în activitatea scripturistică a epocii.

Comparând activitatea conventului din Dealul Orășii cu cea a celorlalte „convente mici” din spațiul transilvan (conventul benedictin din Sâniob, conventul ioanit din Turda, conventul cistercian din Igrăș, conventul din Rahonța etc), care și-au pierdut calitatea de loc de adevărire în secolul al XIII-lea, sau după decretul din anul 1351, ne întrebăm care a fost cauza/motivul pentru care acesta a fost inclus în această categorie ? De la amintitele convente se păstrează un număr foarte mic de documente, toate emise pe parcursul secolului al XIII-lea și cred că această situație nu poate fi justificată doar prin distrugerea, documentelor în „vitregia” vremurilor. Presupun că funcționarea acestora chiar nu a fost

¹⁷⁵ *Ibidem*, XI, p. 292.

¹⁷⁶ *Anjou.okm.*, I, p. 566-568; *DIR-C*, XIV, vol. I, p. 358-360, DL 1998. Ewr și Pathyud (com. Szabolcs), Gerenz, (com. Satu Mare), a.d. lângă Carei, jud. Satu Mare.

¹⁷⁷ Eckhart, Franz, *op.cit.*, p. 487.

¹⁷⁸ Vezi nota 153, nr. 5. Atât cât s-a păstrat din arhiva conventului se regăsește în Kincstári Levéltár, MOL.

¹⁷⁹ În evenimentele tumultuoase ce au urmat anului 1526, chiar și arhiva capitlului episcopal de Oradea și-a găsit adăpost temporar în așezământul din Dealul Orășii până la mutarea acestora (a celor două arhive) la Alba Iulia.

atât de rodnică precum a conventului din Dealul Orășii. Invocarea pierderii arhivei acestora nu constituie un argument convingător, deoarece documentele emise de acestea pot fi regăsite în fondurile familial/nobiliare, ca în cazul actelor emise de conventul din Dealul Orășii.

În contrast vizibil cu celelalte „convente mici”, conventul din Dealul Orășii funcționează neîntrerupt o perioadă destul de îndelungată, emițând în primele decenii ale veacului al XIV-lea un număr de documente apropiat de cel al capitlului episcopal de Oradea.

Consider că explicația acestei situații este mai complexă și trebuie căutată în mai multe direcții: 1) decăderea treptată a așezământului premonstratens, care la mijlocul veacului al XV-lea este aproape abandonat/pustiu și 2) consolidarea capitlului episcopal care până la mijlocul secolului al XVI-lea funcționează aproape suveran ca loc de adevărire în dieceza de Oradea: conventul din Sâniob își încetează activitatea în secolul al XIII-lea, iar conventul din Dealul Orășii în 1352. Practic între acest an, 1352, și anul 1500, când își începe activitatea ca loc de adevărire capitlul colegial din Dealul Orășii, capitlul episcopal este singura instituție emitentă de acte în dieceză, în timp ce în dieceza Transilvaniei și în cea de Cenad, funcționează câte două până la jumătatea secolului al XVI-lea. Cele 6 acte emise de conventul din Sâniob între anii 1486-1496, păstrate în arhiva familiei Károly/Carei (comitatul Satu Mare), nu schimbă realitatea, ele fiind rezultatul tentativelor pe care acesta le-a întreprins pentru a-și redobândi calitatea de for emitent, încercări permanente contracarate prin dispoziții regale.

Cu siguranță, și apropierea teritorială a celor trei așezăminte, dintre care două practic în același areal (Oradea), iar al treilea la aproximativ 25 de km. de Oradea (Sâniob) a influențat evoluția lor ca locuri de adevărire.

Acest studiu de caz, departe de a fi epuizat sau aprofundat toate aspectele pe care activitatea emitentă le presupune, sper că a reușit să surprindă, măcar în parte, contribuția conventului premonstratens din Dealul Orășii la amplificarea numerică și difuzarea actelor autentice din sfera privată, prin practica scrisului pe care o ilustrează la un nivel similar cu cel al locurilor de adevărire „consacrate”.

Anexa nr. 1.

Oamenii de mărturie ai conventului din Dealul Orășii

- 1) Magister Thomas, *notarius*: 1295-03-20 (DF 278348)
- 2) Frater Benedictus, *consocius*: 1319-05-14 (DL 76249)
- 3) Nicoalus, *clericus de choro ecclesie nostre*: 1321-02-09 (DL 50687)
- 4) Iacobus, *prepositus*: 1326-03-06 (DL 98526)
- 5) Frater Thomas, *religiosus vir*: 1329-04-04 (DL 2532)
- 6) Frater Nicolaus, *religiosus vir*: 1331-10-18 (*Fejer*, VIII/3, p. 552)
- 7) Frater Valentinus, *religiosus vir*: 1332-10-20 (DF 285792)
- 8) Frater Laurentius, *religiosus vir*: 1333-12-20 (DL 98533)

- 9) Elek, *familiaris domus nostre*: 1335-07-15 (DF 285798)
- 10) Elek, filius Michaelis de Kereky, *familiaris domus nostre*: 1336-03-18 (DL 51031)
- 11) Stephanus, *clericus, familiaris domus nostre*: 1341-07-30 (DF 278508)
- 12) Nicolaus, *clericus de choro ecclesie nostre*: 1341-08-05 (DF 278510)
- 13) Dominicus, *clericus de choro ecclesie nostre*: 1341-08-05 (DF 278510)
- 14) Nicolaus litteratus, filius Andree, *familiaris domus nostre*: 1343-06-15 (DL 51240)
- 15) Magister Gregorius, *prothonotarius*: 1344-06-10 (DF 253790)
- 15) Gregorius dictus Nog, *familiaris domus nostre*: 1346-10-06 (DL 51391)
- 16) Nicoalus, filius Michaelis, *familiaris domus nostre*: 1348-09-24 (DL 51489, DL 51490)
- 17) Johannes, filius Emerici, de Tharcia, *familiaris domus nostre*: 1349-06-19 (DL 30649)
- 18) Magister Gregorius, *notarius*: 1349-00-00 (DL 51608)
- 18) Petrus, filius Myke, *familiaris domus nostre*: 1351-11-15 (DL 77013)
- 19) Thomas, *familiaris domus nostre*: 1351-03-09 (DF 257703)
- 20) Thomas, *familiaris domus nostre*: 1352-10-06 (DF 253442)

Anexa nr. 2.

Evoluția numerică a documentelor emise de conventul din Dealul Orăzii

Nr. crt.	Anii	Acte de tip <i>fassio</i>	Acte de tip <i>relatio</i>	Transumpturi	Total
1.	1264-1300	7	-	-	7
2.	1301-1310	6	-	-	6
3.	1311-1320	8	1	1	10
4.	1321-1330	23	2	3	28
5.	1331-1340	26	4	1	31
6.	1341-1350	8	8	1	17
7.	1351-1352	3	3	1	7
	Total	81	18	7	106

Anexa nr. 3.

Inventarul documentelor emise de conventul din Dealul Orăzii*

Nr. crt.	Data	Forma de păstrare	Locul de păstrare	Referințe bibliografice
1	1264-00-00	trans.(1298); copie sec.XVIII	MOL., DL 463	<i>Wenzel</i> , VIII, p. 120-121; <i>DIR-C</i> , XIII/2, p. 53-54
2	1283-06-13	orig.	MOL., DL 50631	<i>Fejér</i> , V/3, p. 194-196; <i>DIR-C</i> , XIII/2, p. 247
3	1284-10-13	orig.	MOL., DL 40175	<i>Codex dipl. patr.</i> , VII, p.187; <i>DIR-C</i> , XIII/2, p. 263-264

Locuri de adevărire din spațiul transilvan (secolele XVIII-XVI). ...

4	1289-10-04	orig.	MOL., DL 1257	<i>Wenzel</i> , IX, p. 507-508; <i>DIR-C</i> , XIII/2, p. 314
5	/1291-1297/	orig.	-	<i>Codex dipl. patr.</i> , VII, p. 198; <i>DIR-C</i> , XIII/2, p. 381-382
6	1291-00-00	orig.	MOL., DL 1337	-
7	1295-03-20	orig.	Arh.Naț.Rom., S.J.Bihor, Fd. Fam. Ugray-Bölönyi; MOL., DF 278504	<i>Codex dipl. patr.</i> , VIII, p. 347-348; <i>DIR-C</i> , XIII/2, p. 410-411
8	1301-06-02	orig.	MOL., DL 76187	<i>Zichy</i> , I, p. 101-102; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 5
9	1301-06-02	orig.	MOL., DL 76188	<i>Zichy</i> , I, p. 102-103; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 6
10	1301-06-29	orig.	MOL., DL 76189	<i>Zichy</i> , I, p. 103-104; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 7
11	1303-11-09	orig.	MOL., DL 76194	<i>Zichy</i> , I, p. 108; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 35
12	1310-00-00	orig.	Arh. cap. de Esztergom; MOL., DF 248646	<i>Knauz</i> , II, p. 633-634; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 170
13	1310-00-00	orig.	MOL., DL 1762	<i>Anjou.okm.</i> , I, p. 218-219; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 170
14	1313-04-12	orig.	MOL., DL 98514	<i>Károly</i> , I, p. 42-43; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 209-210
15	1313-05-08	copie sec. XVIII	MOL., DL 25777	<i>Anjou.okm.</i> , I, p. 297-298; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 211
16	1314-04-22	trans. (1325)	MOL., DL 40477	<i>Anjou.okm.</i> , I, p. 340-341; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 224-225
17	1315-03-20	orig.; trans (1327)	MOL., DL 76236 (orig); DL 86984 (trans.)	<i>Zichy</i> , I, p. 150; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 229
18	1316-01-22	orig.; copie sec. XVIII	Arh. Col. Reformat din Sárospatak; MOL., DF 275567; copii sec. XVIII: DL 50649 și DL 75354	<i>Kállay</i> , I, p. 24; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 248
19	1319-05-14	orig.	MOL., DL 76249	<i>Zichy</i> , I, p. 163-165; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 313-315
20	1319-09-07	orig.	Arh.Naț.Rom., S.J. Cluj, Fd. Fam. Kemény J.; MOL., DF 253415	Szabó, „Erd. Muzeum”, p.10; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 326
21	1320-03-23	orig.	MOL., DL 50673	<i>Anjou.okm.</i> , I, p. 556; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 346
22	1320-06-27	orig.	MOL., DL 76268	<i>Zichy</i> , I, p. 5-6; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 357-358
23	1320-06-28	orig.	MOL. 1998	<i>Anjou.okm.</i> , I, p. 566-568; <i>DIR-C</i> , XIV/1, p. 428

24	1321-02-09	orig.	MOL., DL 50687	<i>Anjou.okm.</i> , I, p. 596-597; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 3
25	1322-02-16	orig.	-	<i>Zichy</i> , I, p. 210-211; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 34
26	1322-06-01	trans.(1336); copie sec. XVIII	MOL., DL 2109; copie sec. XVIII, DL 98539	<i>Anjou.okm.</i> , II, p. 20; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 42
27	1322-06-18	orig.	MOL., DL 50719	<i>Anjou.okm.</i> , II, p. 210-212; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 44
28	1323-02-09	orig.	MOL., DL 76307	<i>Zichy</i> , I, p. 220-221; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 66
29	1323-12-14	orig.	MOL., DL 76332	<i>Zichy</i> , I, p. 248-249; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 98-99
30	1324-06-07	orig.	MOL., DL 50757	<i>Kállay</i> , I, p. 54-55; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 125
31	1324-06-07	orig.	MOL., DL 62170	<i>Kállay</i> , I, p. 55; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 126
32	1325-11-20	orig.	MOL., DL 40477	-
33	1326-01-20	orig.	Arh. episc. de Pécs	<i>Fejér</i> , VIII/3, p. 149-150; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 173
34	1326-03-06	orig.	MOL., DL 98526	Hurmuzaki-Densușianu, I/1, p. 598; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 176-177
35	1326-05-11	orig.	MOL., DL 2360	<i>Anjou.okm.</i> , II, p. 243-244; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 183-184
36	1326-08-16	orig.	MOL., DL 76364	<i>Zichy</i> , I, p. 285; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 191
37	1326-08-16	orig.	MOL., DL 76365	-
38	1326-09-16	orig.; trans. (1358)	Arh.Naț.Rom., S.J. Cluj, Fd. Fam. Vécsey; MOL., DF 254239; trans. DL 51809	<i>Anjou.okm.</i> , VII, p. 72-73; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 196
39	1326-10-26	orig.	MOL., DL 50824	<i>Kállay</i> , I, p. 69; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 206
40	1327-03-06	orig.	MOL., DL 86984	-
41	1327-04-08	orig.	MOL., DL 76374	<i>Zichy</i> , I, p. 298; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 216
42	1328-01-20	orig.	MOL., DL 50853	<i>Kállay</i> , I, p. 75; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 247
43	1328-07-10	orig.	MOL., DL 76395	<i>Zichy</i> , I, p. 315-316; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 262
44	1329-00-00	orig.	-	<i>Bunyitay</i> , III, p. 388; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 267-268
45	1329-03-02	trans. (1434)	MOL., DL 82533	<i>Zichy</i> , I, p. 319-320; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 269-270

Locuri de adevărire din spațiul transilvan (secolele XVIII-XVI). ...

46	1329-04-04	trans. (1358)	MOL., DL 2532	-
47	1329-04-19	rezumat (1384)	MOL., DL 98649	<i>Károlyi</i> , I, p. 413; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 282-283
48	1329-07-01	orig.	MOL., DL 2548	<i>Anjou.okm.</i> , II, p. 416-417; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 294
49	1329-07-08	orig.	MOL., DL 76405	<i>Zichy</i> , I, p. 326-328; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 294
50	1329-08-17	orig.	MOL., Arh. fam. Csáky	<i>Csáky</i> , I, p. 61-62; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 297-298
51	1330-02-02	orig.	MOL., DL 76416	<i>Zichy</i> , I, p. 343-344; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 309
52	1331-10-18	orig.	-	<i>Fejér</i> , VIII/3, p. 521-523; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 36-37
53	1332-03-13	orig.	MOL., DL 76449	<i>Zichy</i> , I, p. 386-387; <i>DIR-C</i> , XIV/2, p. 260
54	1332-04-16	orig.	-	„Tört. Tár”, 1900, p. 395; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 266-267
55	1332-06-10	orig.	MOL., DL 31219	„Tört. Tár”, 1900, p. 395; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 271
56	1332-09-21	orig.	MOL., DL 50930	<i>Kállay</i> , I, p. 92; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 277-278
57	1332-10-20	orig.	Arh. episc. de Pécs MOL., DF 285792	<i>Fejér</i> , VIII/3, p. 672-673; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 282
58	1333-03-21	orig.	MOL., DL 87030	-
59	1333-03-21	orig.	MOL., DL 76470	<i>Zichy</i> , I, p. 407-408; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 295
60	1333-10-08	orig.	-	<i>Anjou.okm.</i> , III, p. 38-39; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 307
61	1333-12-04	orig.	MOL., DL 2795	<i>Anjou.okm.</i> , III, p. 54; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 309
62	1333-12-20	orig.	MOL., DL 98533	<i>Károlyi</i> , I, p. 82-83; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 310-311
63	1334-03-10	orig.	MOL., DL 50960	<i>Kállay</i> , I, p. 99; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 317
64	1334-06-29	orig.	MOL., DL 50974	<i>Kállay</i> , I, p. 101; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 323
65	1335-02-02	orig.	MOL., DL 2882	<i>Anjou.okm.</i> , III, p. 130-131; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 343-344
66	1335-03-25	orig.	-	<i>Anjou.okm.</i> , III, p. 149-150; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 345
67	1335-05-09	orig.	MOL., DL 51004	<i>Kállay</i> , I, p. 108; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 348
68	1335-07-15	orig.	Arh. episc. de Pécs; MOL., DF 285798	<i>Fejér</i> , VIII/4, p. 133-136; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 355

69	1336-03-15	orig.	MOL., DL 76530	<i>Zichy</i> , I, p. 489-490; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 373
70	1336-03-18	orig.	MOL., DL 51031	<i>Kállay</i> , I, p. 114; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 373-374
71	1336-05-26	orig.	MOL., DL 3006	<i>Anjou.okm.</i> , III, p. 279-280; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 388
72	1336-08-17	orig.	MOL., DL 3012	<i>Anjou.okm.</i> , III, p. 286-287; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 301
73	1336-10-06	orig.	MOL., DL 2109	-
74	1337-06-12	trans. (1341)	MOL., DL 3070	<i>Anjou.okm.</i> , III, p. 373-374; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 418
75	1337-06-12	trans. (1341)	MOL., DL 3068	-
76	1337-07-27	orig.	MOL., DL 99563	<i>Károlyi</i> , I, p. 125; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 423
77	1338-03-12	orig.	Bibl. Bathyaneum, Arh. capitl. de Alba Iulia; MOL., DF 277283	<i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 449-450, 595- 596
78	1338-06-03	orig.	MOL., DL 3162	<i>Anjou.okm.</i> , III, p. 466-467; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 473
79	1338-11-06	orig.	MOL., DL 3197	<i>Anjou.okm.</i> , III, p. 507-508; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 487
80	1339-05-04	orig.	MOL., DL 76599	<i>Zichy</i> , I, p. 565-566; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 506
81	1340-11-07	orig.	MOL., DL 76615	<i>Zichy</i> , I, p. 582-583; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 548
82	1341-03-14	orig.	MOL., DL 30639	<i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 13-14, 577-578
83	1341-03-14	orig.	Arh.Naț.Rom., S.J. Cluj	<i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 15-17, 578-580
84	1341-06-29	orig.	MOL., DL 3070	<i>Anjou.okm.</i> , III, p. 373-374; <i>DIR-C</i> , XIV/3, p. 418
85	1341-06-29	orig.	MOL., DL 3068	-
86	1341-07-30	orig.	Arh.Naț.Rom., S.J. Bihor, Fd. Fam. Ugray-Bölönyi; MOL., DF 278508	<i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 40-41, 582-583
87	1341-08-05	orig.	Arh.Naț.Rom., S.J. Bihor, Fd. Fam. Ugray-Bölönyi; MOL., DF 278510	<i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 42-44, 583-585
88	1342-04-09	orig.	-	<i>Anjou.okm.</i> , IV, p. 197-198; <i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 72
89	1342-10-31	orig.	MOL., DL 3524	<i>Anjou.okm.</i> , IV, p. 270; <i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 107
90	1343-01-15	orig.	MOL., DL 51240	<i>Kállay</i> , I, p. 163; <i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 145
91	1344-06-10	orig.	Arh.Naț.Rom., S.J. Cluj, Fd. Doc. med.	<i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 193-194, 627

Locuri de adevărire din spațiul transilvan (secolele XVIII-XVI). ...

			MOL., DF 253790	
92	1344-10-08	orig.	MOL., DL 3724	<i>Anjou.okm.</i> , IV, p. 449-450; <i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 211
93	1346-10-06	orig.	MOL., DL 51391	<i>Kállay</i> , I, p. 195-196; <i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 318
94	1347-05-21	orig.	Arh.Naț.Rom., S.J. Cluj, Fd. Fam Wass, nr. XXXVIII/17; MOL., DF 252755	<i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 361, 661-662; Wass cs. lvt., p. 244
95	1347-09-14	orig.	Arh.Naț.Rom., S.J. Bihor, Fd. Fam. Ugray-Bölönyi; MOL., DF 278511	<i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 397-400, 671- 673
96	1348-09-24	orig.	MOL., DL 51483	<i>Kállay</i> , I, p. 219; <i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 451
97	1348-09-24	orig.	MOL., DL 51490	<i>Kállay</i> , I, p. 218; <i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 451
98	/1349/-06-/19/	orig.; copie sec XVIII	MOL., DL 30649	<i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 690-691 și p. 484-485
99	1350-09-25	orig.	MOL., DL 98564	<i>Károlyi</i> , I, p. 186-187; <i>DIR-C</i> , XIV/4, p. 551-552
100	1352-01-13	trans. (1351)	MOL., DL 4169	<i>DRH-C</i> , X, p. 2-4
101	1351-02-27	orig.	MOL., DL 98565	<i>DRH-C</i> , X, p. 16
102	1351-03-09	orig.	Arh.Naț.Rom., S.J. Cluj, Fd. Fam. Eszterházi-Mikó; MOL., DF 257703	<i>DRH-C</i> , X, p. 16-18
103	/1351/-07-23	orig.	MOL., DL 4169	<i>DRH-C</i> , X, p. 45
104	1351-09-03	trans. (1423)	MOL., DL 11294	<i>DRH-C</i> , X, p. 57
105	1351-11-15	orig.	MOL., DL 77013	<i>DRH-C</i> , X, p. 78
106	1352-10-06	orig.	Arh.Naț.Rom., S.J. Cluj, Fd. Fam. Kemény J.; MOL., DF 253443	<i>DRH-C</i> , X, p. 155-156

* Prezentul Inventar reflectă momentul la care ne aflăm în studiul activității conventului din Dealul Orășii ca loc de adevărire; cu siguranță, cercetări viitoare îl vor modifica din perspectivă cantitativă/numerică.